

Η Ρωσία του Κιέβου

- Δύο απόψεις για τη δημιουργία του Κράτους του Κιέβου: α) οι γερμανογενείς Σκανδιναβοί ήταν εκείνοι που έπαιξαν τον αποφασιστικό ρόλο στην ίδρυση του Κιέβου, β) οι ανατολικοί Σλάβοι ήταν εκείνοι που διαμόρφωσαν το νέο κράτος.
- Α) Ο γεωγραφικός χώρος στον οποίο συναντήθηκαν για πρώτη φορά οι ανατολικοί Σλάβοι με τους Σκανδιναβούς, ήταν το τρίγωνο Ladoga-Pskov-Beloozero, όταν οι πρώτοι άρχισαν να εποικίζουν την περιοχή.
- Β) Στα 860, η Ladoga καταστράφηκε από πυρκαγιά
- Γ) Το τρίγωνο Ladoga-Pskov-Beloozero αποτέλεσε από το 860 μέχρι το 890 πολιτικό μόρφωμα στο οποίο υπάγονταν τόσο οι Σλάβοι όσο και οι Σκανδιναβοί με κέντρο την Ladoga και εξουσία Σκανδιναβών.
- Δ) Οι τρεις αδελφοί με τον μεγαλύτερο εξ αυτών τον Ριούρικ αναφέρονται μόνο στο Χρονικό του Νέστορος.
- Ε) Κατά την πρώιμη περίοδο, οι Σκανδιναβοί αποτελούσαν το ανώτερο στρώμα της κοινωνίας του Κράτους του Κιέβου και την στρατιωτική ακολουθία του ηγεμόνα.
- Στ) Εγκατάσταση και πολλών άλλων λαών, μεταξύ των οποίων και οι Σλάβοι.
- Ζ) Στις αγροτικές περιοχές δεν υπήρχαν Σκανδιναβοί.
- Η) Οι πρώτοι ηγεμόνες του Κιέβου έφεραν σκανδιναβικά ονόματα.
- Θ) Η παρουσία Σκανδιναβών-Ρως στο χώρο της ευρωπαϊκής Ρωσίας επιβεβαιώνεται και από τις γραπτές πηγές.
- Ι) Κατά τη δημιουργία του Κράτους του Κιέβου υπήρξαν δύο διεργασίες: α) Ο εποικισμός του χώρου της ανατολικής Ευρώπης από τους Σλάβους έγινε με κατεύθυνση από το Νότο προς τον Βορρά.. β) Οι Σκανδιναβοί εισήλθαν στα εδάφη της ανατολικής Ευρώπης ακολουθώντας την αντίστροφη κατεύθυνση, δηλαδή από Βορρά προς Νότο.
- Ια) Η παρουσία των Σκανδιναβών οδήγησε σε συσπείρωση τους σλαβικούς πληθυσμούς..
- Ιβ) Εμφάνιση του Κράτους του Κιέβου, το οποίο, μετά την προσέλευσή του στο Χριστιανισμό και την εισαγωγή της γραπτής γλώσσας, θα σταθεροποιηθεί.

Οι σχέσεις με το Βυζάντιο 9ος-10ος αι.

- Η Όλγα προσπάθησε να εντάξει τον λαό της στα πλαίσια του Χριστιανισμού.
- Προσπάθησε να προσεγγίσει το Βυζάντιο.
- Επίσημη επίσκεψη της Όλγας της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη το φθινόπωρο του 957.
- Βάπτιση της Όλγας στο Κίεβο, το 954/955 ή το 959/960.
- Στα πολιτικά σχέδια της Όλγας περιλαμβανόταν, μετά τη βάφτισή της, να ανακηρύξει τον χριστιανισμό ως επίσημη θρησκεία του κράτους της.
- Η Όλγα, το 959, έστειλε πρεσβεία στον Όθωνα Α΄ με αίτημα αποστολής τριών ιερέων και ενός επισκόπου.
- Στο *Χρονικό του Νέστορος* υπάρχει η πληροφορία ότι μετά την επίσκεψή της στο Βυζάντιο ακολούθησε κάποια ψυχρότητα, η οποία οφειλόταν από τη μεριά του Βυζαντίου στο γεγονός ότι η Όλγα δεν εκπλήρωσε την υπόσχεσή της να στείλει Βαράγγους μισθοφόρους, σκλάβους, κερί και γούνες και από την πλευρά της Όλγας ότι οι Βυζαντινοί είχαν αναγκάσει το ρωσικό στόλο να στέκεται αγκυροβολημένος στο Χρυσό Κέρας πολύ ώρα πριν γίνει δεκτή στο παλάτι.
- Πιθανώς, η Όλγα να μιμήθηκε τη συμπεριφορά του Βούλγαρου ηγεμόνα Βόρη.

Η προσέλευση των Ρως στον Χριστιανισμό

- Α) Από τη ρωσική πλευρά λόγοι εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής και η ύπαρξη προεργασίας στο συγκεκριμένο θέμα διευκόλυναν την είσοδο στη χορεία των χριστιανικών λαών.
- Το χριστιανικό δόγμα ήταν ήδη γνωστό στην περιοχή του Κιέβου εξαιτίας του εκχριστιανισμού της Όλγας.
- Ο Βλαδίμηρος, είχε συνειδητοποιήσει ότι η χώρα του ήταν περικυκλωμένη από κράτη που είχαν ασπασθεί τις μονοθεϊστικές θρησκείες. Ο Βλαδίμηρος λοιπόν, φοβόταν την ενδεχόμενη απομόνωση της χώρας του, ενώ η πιθανή προσχώρηση στον Χριστιανισμό θα οδηγούσε στην ενδυνάμωση του κύρους του τόσο στο εσωτερικό και όσο και στο εξωτερικό.
- Β) Από τη βυζαντινή πλευρά ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ είχε περιέλθει σε πολιτικό αδιέξοδο λόγω των βουλγαρικών επιθέσεων και της ήττας που είχε υποστεί από τον Σαμουήλ το 986 και εξαιτίας της επανάστασης του Βάρδα Φωκά στην Ανατολή (987-989).
- Ο Βασίλειος απέστειλε πρεσβεία στον Βλαδίμηρο με αίτημα για στρατιωτική βοήθεια. Το αντάλλαγμα που προσφέρθηκε στον Βλαδίμηρο ήταν ο γάμος του ίδιου με την αδελφή του Βασιλείου, πορφυρογέννητη Άννα, υπό την προϋπόθεση της βάπτισής του και του λαού του.
- Τον Ιανουάριο του 988 βαπτίστηκε ο Βλαδίμηρος στο Κίεβο, ενώ την άνοιξη του ίδιου έτους ακολούθησε η βάπτιση του ρωσικού λαού στον ποταμό Δνείπερο, και το καλοκαίρι ο γάμος του ρώσου ηγεμόνα με την πορφυρογέννητη πριγκίπισσα.
- Ο γάμος με μία πορφυρογέννητη προσέφερε εξαιρετική αναβάθμιση στον Βλαδίμηρο και αύξησε το κύρος του. Ο ηγεμόνας των Ρώσων έγινε το πνευματικό τέκνο του αυτοκράτορα, λαμβάνοντας την ίδια θέση με εκείνη του ηγεμόνα των Βουλγάρων. Αλλά, η θέση του Βλαδίμηρου ήταν καλύτερη, καθώς είχε νυμφευθεί την πορφυρογέννητη αδελφή του αυτοκράτορα..
- Η μητρόπολη του Κιέβου που ιδρύθηκε τότε τελούσε υπό τη διοίκηση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, και είχε στη δικαιοδοσία της πέντε επισκοπές. Όλοι σχεδόν οι επίσκοποι ήταν ελληνικής καταγωγής (20 από 22), αλλά η γλώσσα των κειμένων της χριστιανικής διδασκαλίας και της λειτουργίας ήταν από την αρχή η σλαβική, εκείνη που δημιουργήθηκε από τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο, όταν ανέλαβαν τον εκχριστιανισμό της Μοραβίας, πριν από έναν περίπου αιώνα (863).

Ο Γιαροσλάβος ο Σοφός και οι διάδοχοί του.

- Στον Γιαροσλάβο αποδίδεται η σύνταξη ενός κανονισμού περί διαδοχής στο θρόνο, του λεγόμενου *seniorat*,
- Τη διακυβέρνηση του κράτους ασκούσαν όλα τα μέλη της βασιλικής οικογένειας από κοινού.
- Το κράτος διαιρείτο σε διάφορα πριγκιπάτα φθίνουσας αξίας, τα οποία μοιράζονταν οι γιοι του ηγεμόνα του Κιέβου ανάλογα με την ηλικία τους.
- Ο κανονισμός προέβλεπε την εναλλαγή διαδόχων στις έδρες των πριγκιπάτων σε περίπτωση που πέθαινε ένας αδελφός.
- Η ρύθμιση αυτή είχε πολλά μειονεκτήματα. Καταρχήν, οδηγούσε σε αστάθεια, καθώς οι θάνατοι ήταν αρκετά συχνό φαινόμενο με αποτέλεσμα η συνεχής μετακίνηση των πριγκιπών από τα μικρότερα στα μεγαλύτερα πριγκιπάτα να δημιουργεί μία διαρκή εκκρεμή κατάσταση.
- Αν ένας πρίγκιπας πέθαινε χωρίς να έχει γίνει ηγεμόνας του Κιέβου τότε οι γιοι του αποκλείονταν από τη σειρά των νομίμων διαδόχων. Το ίδιο συνέβαινε και αν ένας πρίγκιπας πέθαινε χωρίς να έχει εξασφαλίσει κανένα πριγκιπάτο.
- Συχνά οι πρίγκιπες αρνούσαν να εγκαταλείψουν την έδρα τους, την οποία θεωρούσαν πατρώα κληρονομιά, ενώ την ίδια αντιμετώπιση είχε και η τοπική αριστοκρατία.
- Ο Σβιατοπόλκ κατάφερε με τη βοήθεια του εξαδέλφου του Βλαδίμηρου Μονομάχου να συγκαλέσει, το 1097, στο Ljubeč το πρώτο Συνέδριο των Ρώσων πριγκιπών με στόχο τη λήψη μέτρων για τον περιορισμό των εσωτερικών συγκρούσεων και την κοινή άμυνα εναντίον των Κουμάνων.
- Εκεί συμφώνησαν, επίσης, στην κατάργηση του παλαιού συστήματος διαδοχής και στην υιοθέτηση της αρχής ότι κάθε ηγεμόνας θα μπορούσε στο εξής να θεωρεί το τμήμα της χώρας που διοικούσε ως πατρώα κληρονομιά (*voščina*), με το δικαίωμα να την κληροδοτεί στους απογόνους του και το δικαίωμα να μην την εγκαταλείπει σε περίπτωση θανάτου του αμέσως μεγαλύτερου συγγενούς του. Ο κάθε ηγεμόνας θα μπορούσε να εγκαταλείψει την έδρα του μόνο σε περίπτωση που επρόκειτο να αναλάβει την ηγεμονία του Κιέβου.
- Ωστόσο, το γεγονός ότι κάθε πριγκιπάτο παρέμενε στην ίδια οικογένεια είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια της ιεραρχικής σπουδαιότητας των πριγκιπάτων και, στη συνέχεια, την απώλεια της σημασίας του Κιέβου ως του σπουδαιότερου πριγκιπάτου της Ρωσίας.

Οι σχέσεις με το Βυζάντιο κατά τον 11ο και 12ο αι.

- Το Βυζάντιο δεν μπορούσε να ασκεί την άμεση επικυριαρχία του στη Ρωσία. Ωστόσο, οι Ρώσοι αναγνώριζαν την ανώτατη θέση του βυζαντινού αυτοκράτορα στη Χριστιανοσύνη, ενώ σε ένα εντελώς θεωρητικό επίπεδο αναγνώριζαν και την οικουμενική εξουσία του πάνω στα έθνη.
- Κατά τη διάρκεια του 11ου αι. οι επαφές μεταξύ των Βυζαντινών και των Ρώσων ήταν άμεσες, καθώς στην Κωνσταντινούπολη υπήρχε ήδη ρωσική παροικία, οι μητροπολίτες του Κιέβου ήταν Βυζαντινοί, το Βυζάντιο έστελνε στη Ρωσία τεχνίτες και εμπόρους, ενώ το Άγιο Όρος διατηρούσε το ρόλο προσκυνήματος και εκπαίδευσης των Ρώσων μοναχών.
- Ο βυζαντινός έλεγχος στη Ρωσία επιτυγχανόταν με τον έλεγχο στην επιλογή του προκαθημένου της Εκκλησίας του Κιέβου από το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.
- Οι περισσότεροι μητροπολίτες Κιέβου ήταν πολίτες του Βυζαντίου, με δύο εξαιρέσεις. Η πρώτη ήταν το 1051, όταν ο Ιλαρίωνας επιλέχθηκε από τον Γιαροσλάβο και μία σύνοδο επισκόπων ως μητροπολίτης Κιέβου. Υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι το Πατριαρχείο επικύρωσε το διορισμό του Ιλαρίωνα είτε πριν, είτε μετά την εκλογή του.
- Το 1147, ο ηγεμόνας του Κιέβου Ιζιασλάβος, έπεισε μία σύνοδο Ρώσων επισκόπων να εκλέξουν στη θέση του μητροπολίτη τον Κλήμεντα χωρίς την έγκριση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.
- Το 1154, μετά το θάνατο του Ιζιασλάβου εστάλη μητροπολίτης από την Κωνσταντινούπολη με τη σύμφωνη γνώμη του ηγεμόνα.
- Το 1164, ο ηγεμόνας του Κιέβου Ροστισλάβος αρνήθηκε να αναγνωρίσει τον μητροπολίτη που έστειλε η Κωνσταντινούπολη στο Κίεβο. Ωστόσο, με την παρέμβαση του αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄, ο ηγεμόνας αποδέχθηκε την εκλογή.
- Οι πολιτικές σχέσεις μεταξύ Βυζαντινών και Ρώσων αναζωπυρώθηκαν κατά τη διάρκεια αυτοκρατορίας του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (1143-1180). Ο Μανουήλ προσπάθησε να προσελκύσει τους ρώσους ηγεμόνες σε μία συμμαχία εναντίον των Ούγγρων.
- Μετά το 1165 και μέχρι τον 14ο αι. οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών παρέμειναν φιλικές.
- Οι ρώσοι ηγεμόνες αναγνώριζαν την ιεραρχική πυραμίδα των Βυζαντινών, σύμφωνα με την οποία ο αυτοκράτορας ήταν η κεφαλή-ο πατέρας και εκείνοι όφειλαν, τουλάχιστον θεωρητικά, υποταγή σε αυτόν.

Οι ανεξάρτητες ρωσικές ηγεμονίες. Κίεβο.

- Η απώλεια της πρωτοκαθεδρίας του Κιέβου οφείλεται σε πλήθος παραγόντων.
- Σημαντικό ρόλο στην απώλεια του ρόλου του Κιέβου διαδραμάτισε η ανάπτυξη πόλεων. Από τον 11ο αι. και εξής, οι πόλεις γνώρισαν ραγδαία οικονομική ανάπτυξη με αποτέλεσμα οι τοποτηρητές να αρχίσουν να αναπτύσσουν μία ανταγωνιστική σχέση τόσο μεταξύ τους όσο και εναντίον του Κιέβου.
- Ο θεσμός της πρεσβυγενείας του Γαροσλάβου και η μετατροπή του, το 1097, στην ανάπτυξη των διαφόρων ρωσικών πριγκιπάτων και στη χαλάρωση της ενότητας της Ρωσίας του Κιέβου. Οι ρυθμίσεις αυτές, εκτός των άλλων, συνέβαλαν και στην διαφοροποίηση των ρωσικών πριγκιπάτων.
- Η πρώτη διαφορά που χώριζε τα πριγκιπάτα ήταν εθνική.
- Ο τρόπος διακυβέρνησης στα πριγκιπάτα δεν ήταν ενιαίος.
- Αιτία διαμάχης αποτελούσαν και οι εκκλησιαστικές-θρησκευτικές διαφορές.
- Αρνητικό επίσης παράγοντα αποτέλεσε η οικονομία. Η διάλυση της οικονομικής ενότητας στο Κράτος του Κιέβου προήλθε κατάρχην από την παρακμή της οδού που οδηγούσε τους εμπόρους «από τους Βαράγγους στους Έλληνες». Τα προνόμια για την άσκηση του θαλάσσιου εμπορίου που παραχώρησε, το 1082, ο Αλέξιος Α΄ στους Βενετούς, η επικυριαρχία των Κουμάνων στο νότιο τμήμα του Δνείπερου και η Τέταρτη Σταυροφορία (1204) επηρέασαν αρνητικά τη σημασία του Κιέβου ως διεθνούς εμπορικού κέντρου. Έτσι λοιπόν, τα διάφορα πριγκιπάτα αναζήτησαν άλλους δρόμους για τη διεξαγωγή του εμπορίου τους, άλλα όπως το Νοβγκορόντ ανέπτυξαν σχέσεις με τις χώρες της Βαλτικής, άλλα όπως το Σουζντάλ με το Βόλγα. Πάντως, το δεδομένο ήταν ότι το Κίεβο απώλεσε και την οικονομική του δύναμη.
- Η κατάληψη των στεπών της Ρωσίας του Κιέβου από τους Κουμάνους είχε ως αποτέλεσμα, τη μετανάστευση πληθυσμών σε ασφαλέστερες περιοχές, οι οποίες μακροπρόθεσμα επωφελήθηκαν, σε βάρος του Κιέβου, από τη δημογραφική αυτή μετατόπιση.
- Οι συνεχείς συγκρούσεις των πριγκιπών του Κιέβου με τους Κουμάνους αποδυνάμωσαν το στρατό του, ο οποίος κατέστη αδύναμος να αντιμετωπίσει την επερχόμενη μογγολική εισβολή.

Γαλικία-Βολυνία

- Γύρω από την πόλη Γκάλιτς, στα Νότιο-Δυτικά του Κιέβου, στα σύνορα με την Ουγγαρία, ιδρύθηκε μία μικρή ηγεμονία, η ηγεμονία της Γαλικίας.
- Εξαιτίας των επιδρομών των Κουμάνων και του ελέγχου του εμπορίου της Μαύρης Θάλασσας από τους Βενετούς και τους Γενουάτες, ήδη από τον 11ο αι., οι περιοχές του Δνείπερου άρχισαν να εξαρτώνται για την εισαγωγή διαφόρων προϊόντων και, κυρίως, του αλατιού και από άλλα μέρη εκτός από τη Μαύρη Θάλασσα, μεταξύ των οποίων ήταν και η Γαλικία.
- Η οικονομική δύναμη της Γαλικίας οφειλόταν, εκτός από το εμπόριο, και στις μετακινήσεις πληθυσμών από το Κίεβο.
- Οι βογιάροι, στα κτήματα και τις βιοτεχνίες των οποίων εργάζονταν όλοι αυτοί οι εργάτες, απέκτησαν μεγάλη οικονομική δύναμη και προσπάθησαν να ελέγξουν τη διακυβέρνηση.
- Βόρεια της ηγεμονίας της Γαλικίας βρισκόταν εκείνη της Βολυνίας. Η Βολυνία, εξαιτίας των εύφορων εδαφών της και της τακτικής της επικοινωνίας με την Πολωνία και τις χώρες της Βαλτικής απέκτησε μεγάλη οικονομική δύναμη.
- Ο Ρωμανός κατόρθωσε να εκδιώξει τους Ούγγρους από τη Γαλικία, το 1199 και ένωσε τη Γαλικία με τη Βολυνία δημιουργώντας την ενιαία ηγεμονία της Γαλικίας-Βολυνίας.
- Η τελική συντριβή των βογιάρων της Γαλικίας έγινε το 1245, τότε όμως οι Μογγόλοι είχαν ήδη εισβάλει στη Ρωσία. Ο Δανιήλ αναγκάστηκε να ταξιδέψει στο Σεράι, την πρωτεύουσα του μογγολικού κράτους και να δηλώσει υποταγή στον Χάνο. Μπόρεσε παρ' όλα αυτά να αναπτύξει έντονη εξωτερική δραστηριότητα, καθώς το κράτος του βρισκόταν αρκετά απομακρυσμένο από το κέντρο των Μογγόλων.
- Τελικά, η Πολωνία προσάρτησε τα εδάφη της Γαλικίας και τη δυτική Βολυνία (1352), ενώ η Λιθουανία την υπόλοιπη πρόην ρωσική ηγεμονία. Η πρόην περιοχή της Γαλικίας-Βολυνίας θα ενσωματωθεί, το 1386, στο ενωμένο βασίλειο της Πολωνίας-Λιθουανίας.
- Η Γαλικία-Βολυνία μαζί με την περιοχή της πρόην ηγεμονίας του Κιέβου ονομάστηκε στο εξής Ουκρανία, δηλαδή ακριτική περιοχή, και από τον 14ο αι. ξεκίνησε μία διεργασία η οποία θα καταλήξει στη δημιουργία του Ουκρανικού έθνους.

Νοβγκορόντ

- ΒΔ του Κιέβου βρισκόταν η ηγεμονία του Νοβγκορόντ. Η πόλη του Νοβγκορόντ και πρωτεύουσα της ηγεμονίας ήταν μία από τις αρχαιότερες πόλεις της Ρωσίας.
- Το 1136 οι βογιάροι της πόλης έπεισαν τους κατοίκους να εξεγερθούν εναντίον του τοποτηρητή τους.
- Από το 1136 το Νοβγκορόντ εξέλεγε τον δήμαρχό του και από το 1185 τον χιλίαρχο. Επιπλέον, η ηγεμονία αυτονομήθηκε και εκκλησιαστικά από το Κίεβο, καθώς από το 1156 εξέλεγε επίσκοπο, ενώ από το 1165 ίδρυσε αρχιεπισκοπή, η οποία εκτός των πνευματικών της καθηκόντων ανέλαβε και την εποπτεία των εμπορικών πράξεων.
- Κυρίαρχο όργανο της εξουσίας στο Νοβγκορόντ ήταν η Βέτσε.
- Ο Δήμαρχος (*posadnik*)
- Ο Χιλίαρχος (*tysjackij*)
- Ο Αρχιεπίσκοπος
- Ο ηγεμόνας
- Παρόλο που στη Βέτσε συμμετείχαν όλοι οι πολίτες, τα αξιώματα καταλάμβαναν μόνο οι βογιάροι.
- Από τα μέσα του 15ου αι. το κράτος του Νοβγκορόντ αρχίζει να παρακμάζει. Η ηγεμονία αρχίζει να εξαρτάται οικονομικά όλο και περισσότερο από τη Μόσχα με αποτέλεσμα η Μόσχα να καταφέρει, το 1494, να την ενσωματώσει πλήρως στο κράτος της.

Βλαντιμίρ-Σουζντάλ

- Το 1125, ο Γιούρι Ντολγκορούκι έφυγε από το Κίεβο και κατευθύνθηκε προς το Βλαντιμίρ, την πόλη που είχε ιδρύσει ο πατέρας του, στην ΒΑ Ρωσία, στον Άνω Βόλγα, στην περιοχή του Σουζντάλ. Εκεί δημιούργησε μία νέα ηγεμονία που περιλάμβανε τις πόλεις Βλαντιμίρ, Σουζντάλ και το Ροστόβ.
- Η άνοδος αυτής της ηγεμονίας ήταν ραγδαία και κατέληξε στη γένεση ενός νέου κράτους, αυτό της Μόσχας. Η ηγεμονία του Σουζντάλ αποτέλεσε τον πυρήνα της ρωσικής αυτοκρατορίας των Ρομανώφ. Η νέα ηγεμονία του Γιούρι Ντολγκορούκι άρχισε γρήγορα να πλουτίζει και έτσι ο Γιούρι κατασκεύασε διάφορα φρούρια για να το προστατεύσει, μεταξύ των οποίων και εκείνο της Μόσχας (1147).
- Ο Αντρέϊ Μπογκολιούμπσκι, γιος του Γιούρι, διαδέχθηκε τον πατέρα του στο θρόνο του Σουζντάλ, το 1154 (1157).
- Επιδίωξη του Αντρέϊ ήταν να καταστήσει το Βλαντιμίρ το νέο πολιτικό κέντρο της Ρωσίας.
- Ο Αντρέϊ ήταν ο πρώτος απόλυτος μονάρχης που γνώρισε η Ρωσία και που αργότερα θα χαρακτηρίσει το Κράτος της Μόσχας. Η αυταρχική και δεσποτική του συμπεριφορά όμως προκάλεσε την αντίδραση των βογιάρων με αποτέλεσμα να δολοφονηθεί από τους τελευταίους, το 1174.
- Τον Αντρέϊ διαδέχθηκε αρχικά ο αδελφός του Μιχαήλ (1174-1176) και στη συνέχεια ο αδελφός του Βσεβολόντ (1176-1212). Ο Βσεβολόντ είχε κατορθώσει να αναγνωρίζεται ακόμη και από την ηγεμονία του Κιέβου ως ο πρεσβυγενής ηγεμόνας, γεγονός που αντικατοπτρίζεται και στην τιτλοφορία του ως «μέγας ηγεμών».

Η μογγολική εισβολή

- Το 1223, κοντά στον ποταμό Κάλκα, οι ρωσικές και κουμανικές δυνάμεις υπέστησαν δεινή ήττα από τους Μογγόλους.
- Παρόλο που οι Ρώσοι ηττήθηκαν κατά κράτος, δεν έδωσαν τη δέουσα σημασία στο γεγονός. Αυτό οφείλεται στους εξής παράγοντες: α) οι Ρώσοι ήταν συνηθισμένοι στις νομαδικές επιδρομές από τη στέπα, β) η αποχώρηση των Μογγόλων μετά τη νίκη τους στον ποταμό Κάλκα δημιούργησε την εντύπωση ότι επρόκειτο για μεμονωμένο περιστατικό, γ) εκτός από τις απώλειες σε έμψυχο υλικό δεν υπήρξαν άλλες επιπτώσεις από την ήττα, δ) οι Ρώσοι πίστευαν, λόγω της πρότερης εμπειρίας τους, ότι αργά ή γρήγορα θα ανέπτυσσαν σχέσεις με τον νομαδικό αυτό λαό και ε) παρά τις συχνές επιδρομές των νομάδων, ποτέ μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχε απειληθεί η ύπαρξη του ρωσικού κράτους. Έτσι, οι Ρώσοι δεν ανησύχησαν από την ήττα του 1223.
- Ο Χάνος Μπατού, εξεστράτευσε και κατέλαβε τη Βουλγαρία του Βόλγα, το 1237. Την ίδια τύχη είχαν και οι βορειοανατολικές ρωσικές ηγεμονίες.
- Το 1240, οι Μογγόλοι εξεστράτευσαν νοτιοδυτικά. Η πρώτη πόλη που έπεσε ήταν το Κίεβο, το οποίο καταστράφηκε ολοσχερώς. Στη συνέχεια κατελήφθη η ηγεμονία της Γαλικίας-Βολυνίας.
- Ο Μπατού έγινε αντιβασιλέας στο δυτικό τμήμα της μογγολικής αυτοκρατορίας, και ίδρυσε, το 1243, τη Χρυσή Ορδή, με κέντρο το Σεράι, το οποίο ιδρύθηκε το 1254, στον κάτω Βόλγα και με δικαίωμα επικυριαρχίας σε ολόκληρη τη Ρωσία.
- Η σταθεροποίηση της μογγολικής κυριαρχίας επιτυχάνθηκε τόσο εξαιτίας των υλικών καταστροφών που είχαν υποστεί οι ρωσικές ηγεμονίες από την επέλαση των Μογγόλων όσο και εξαιτίας των ανταγωνισμών των ρώσων ηγεμόνων που αδυνατούσαν να ακολουθήσουν κοινή γραμμή και πολιτική αντιμετώπισης του κινδύνου.
- Η εμπέδωση της υποτελείας στην Χρυσή Ορδή διευκολύνθηκε, επίσης, από τις συνεχείς επιδρομές των Μογγόλων στις κατακτημένες ρωσικές περιοχές, στις αρχές του β' μισού του 13ου αι., οι οποίες αποθάρρυναν κάθε προσπάθεια αντίδρασης και εξέγερσης.
- Από το 1259 όλες οι ρωσικές ηγεμονίες ήταν φόρου υποτελείς στον Χάνο της Χρυσής Ορδής.

Η Εκκλησία του Κιέβου

- Ο εκχριστιανισμός των Ρώσων στα τέλη του 10ου αι., το 988.
- Η ρωσική εκκλησία εντάχθηκε από την αρχή στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.
- Έτσι, οι πρώτοι ιερείς, τα εκκλησιαστικά σκεύη και οι εικόνες προήλθαν από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, και, κυρίως, από την περιοχή της Κριμαίας. Ως εκκλησιαστική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε η σλαβική.
- Σχεδόν όλοι οι μητροπολίτες του Κιέβου μέχρι την κατάλυση του κράτους ήταν ελληνικής καταγωγής (20 από τους 22).
- Η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε ήταν η λεγόμενη εκκλησιαστική παλαιοσλαβική. Σε αυτήν μεταφράστηκαν ιερά κείμενα (οι Ακολουθίες, το Ευαγγέλιο, η Θεία Λειτουργία κ.α.) και σε αυτήν έγραψαν οι ολιγάριθμοι Σλάβοι λόγιοι τα πρωτότυπα έργα της μεσαιωνικής σλαβικής γραμματείας.
- Η άγνοια της ελληνικής και της λατινικής γλώσσας εμπόδιζε την πρόσβαση των Ρώσων σε πρωτότυπα έργα με αποτέλεσμα την ελλειπή και περιορισμένη γνώση τους του βυζαντινού και δυτικού πολιτισμού.
- Η ρωσική εκκλησιαστική διοίκηση καθοριζόταν από κωδικοποιημένες διατάξεις, με βάση το βυζαντινό Νομοκάνονα.
- Τα έσοδα της Εκκλησίας προέρχονταν αρχικά από δωρεές εύπορων. Επιπλέον, είχε το δικαίωμα να ασκεί εξουσία εκτός από τους ιερείς και τους μοναχούς και στο προσωπικό των ευαγών ιδρυμάτων, τα οποία υπάγονταν σε αυτή, αλλά και σε όσους εργάζονταν στη γη που αποκτούσε. Όλοι οι παραπάνω ονομάζονταν «εκκλησιαστικοί άνθρωποι».
- Τον 10ο αι., στη μητρόπολη του Κιέβου υπάγονταν τέσσερις ή πέντε επισκοπές. Τον 11ο αι., προστέθηκαν άλλες τέσσερις επισκοπές, ενώ τον 12ο αι., ιδρύθηκαν οι επισκοπές στο Σμολένσκ, Χαλίτς και Ριαζάν και στις αρχές του 13ου αι., μέχρι την άφιξη των Μογγόλων, εκείνες του Βλαντιμίρ στο Σουζντάλ, του Περεμύσλ και του Τσόλμ.
- Ο εκχριστιανισμός στη Ρωσία προχώρησε με αργούς ρυθμούς και σταδιακά
- Η ρωσική Εκκλησία επηρέασε τόσο τον κοινωνικό όσο και τον πολιτικό βίο.
- Μετά τον κατακερματισμό του Κράτους του Κιέβου σε ανεξάρτητες ρωσικές ηγεμονίες η ρωσική εκκλησία παρέμενε ένας από τους λίγους ενοποιητικούς παράγοντες των Ρώσων.

Κοινωνία και Οικονομία στη Ρωσία του Κιέβου

- **knjaz:** οι ηγεμόνες του Κράτους του Κιέβου. Ο τίτλος «μέγας ηγεμών» απέκτησε την έννοια του πολιτειακού όρου μετά την καθιέρωση της πρεσβυγενείας, από το 1150 και εξής, και δήλωνε το ηλικιακό προβάδισμα του ηγεμόνα έναντι του απλού *knjaz*.
- **družina:** Είναι η ακολουθία του ηγεμόνα. Η *družina* αποτελούσε το κύριο μέσο επιβολής της εξουσίας του ηγεμόνα και εξελίχθηκε σταδιακά στην τάξη των ευγενών. Η αρχικά ενιαία *družina* χωρίστηκε αργότερα σε δύο κατηγορίες την *πρεσβύτερη* (*starsaja*) και την *νεότερη* (*mladsaja*), οι οποίες αφορούσαν στο κοινωνικό-πολιτικό τους κύρος.
- Η *družina* συνόδευε τον ηγεμόνα σε κάθε του μετακίνηση ακόμη και όταν αυτός άλλαζε έδρα. Η διαδικασία εισδοχής στη *družina* ήταν η προφορική συμφωνία για τους όρους υπηρεσίας τους με τον ηγεμόνα. Η ανταμοιβή τους ήταν το μερίδιο από λάφυρα, ένα μέρος από το φόρο υποτέλειας σε χρήμα ή είδος ή η απονομή του δικαιώματος συλλογής και οικειοποίησης του φόρου από μία περιοχή.
- Σταδιακά και κυρίως από τα τέλη του 11ου αι. τα μέλη της *družina* στρέφονται προς την γαιοκτησία.
- **Βογιάρροι:** οι ευγενείς με έγγειο ιδιοκτησία, που ζούσαν στην πόλη ή κοντά στην ηγεμονική αυλή, αποτελούσαν δηλαδή και εκείνοι μέλη της *družina*. Ο προσανατολισμός των βογιάρρων προς το εμπόριο, τούς κρατούσε μόνιμα στην πόλη, όπου ήταν και η έδρα του ηγεμόνα.
- Τη σχέση ανάμεσα στον ηγεμόνα και την *družina* χαρακτήριζε η εξής ιδιομορφία: τα μέλη της *družina* μπορούσαν να προσχωρήσουν σε συνοδεία άλλου ηγεμόνα χωρίς αυτό να συνεπάγεται την απώλεια της έγγειας περιουσίας, που ήταν δωρεά του ηγεμόνα. Η ελευθερία κινήσεων των μελών της *družina* άρχισε να περιορίζεται από τον 14ο αι. και τον 15ο αι. όταν το Κράτος της Μόσχας ήταν αρκετά ισχυρό ώστε να το επιβάλλει, εξέλειψε εντελώς.
- **Η veče:** Στις αρμοδιότητες της *veče* ανήκαν οι αποφάσεις για διεξαγωγή πολέμου ή σύναψη συνθηκών.

Κοινωνία και Οικονομία στη Ρωσία του Κιέβου

- **Οι αγρότες:** Η μεγαλύτερη αριθμητικά ομάδα του πληθυσμού.
- Οι ελεύθεροι καλλιεργητές (οι *smerdy*), είχαν δική τους ιδιοκτησία την οποία μπορούσαν να κληροδοτήσουν στα παιδιά τους. Σε περίπτωση όμως που ήταν άκληροι, η γη τους περιερχόταν στην ιδιοκτησία του ηγεμόνα. Στις υποχρεώσεις τους συγκαταλέγονταν η πληρωμή φόρου (σε είδος ή χρήμα) στον ηγεμόνα και η προσφορά εργασίας σε δημόσια έργα.
- Οι εξαρτημένοι από έναν ιδιώτη γαιοκτήμονα, είτε ευγενή, είτε μοναστήρι είτε άλλο εκκλησιαστικό ίδρυμα *zakupy* ή *tjadovič'i*).
- Τελείως εξαρτημένοι ήταν οι *chology*, *čeljad*, δηλαδή οι δούλοι. Ιδιοκτήτες δούλων δεν ήταν μόνο οι γαιοκτήμονες, αλλά και πολλοί έμποροι και βιοτέχνες.
- Συνήθως οι δούλοι προέρχονταν από αιχμαλώτους πολέμου. Ωστόσο, σε κατάσταση δουλείας μπορούσαν να περιπέσουν και οι *zakupy*.
- Σταδιακά, όσο αυξανόταν η δύναμη των μεγαλογαιοκτημόνων, οι ελεύθεροι καλλιεργητές έχαναν την ελευθερία τους και προσδένονταν στη γη του ιδιοκτήτη. Οι λεγόμενοι κρατικοί αγρότες, εκείνοι δηλαδή που πλήρωναν φόρο στο κράτος και εκτελούσαν δημόσιες εργασίες προσδέθηκαν τελικά στον τόπο παραμονής τους το 1649.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ

- Οι ηγεμόνες της Μόσχας όφειλαν την ενίσχυση της εξουσίας τους όχι μόνο στην εύνοια που τους έδειχναν οι ηγεμόνες της Χρυσής Ορδής, αλλά και στην υποστήριξη που τους παρείχε η Ρωσική Εκκλησία.
- Γύρω στα μέσα του 14ου αι., ο Ιβάν κατέκτησε το Βλαντιμίρ, πρωτεύουσα της ηγεμονίας του Σουζντάλ. Εκεί βρισκόταν πλέον η έδρα του μητροπολίτη Κιέβου, ο οποίος είχε εγκαταλείψει την κατεστραμμένη από τους Μογγόλους πόλη το 1299. Ο μητροπολίτης συνήθιζε να επισκέπτεται τον Ιβάν στο Κρεμλίνο, όπου και πέθανε (1326). Ο διάδοχός του, ο Θεόγνωστος ο Έλληνας, εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Μόσχα.
- Ήταν ένα γεγονός τεράστιας σημασίας για την Μεγάλη Ηγεμονία της Μόσχας όταν έγινε ο πνευματικός κληρονόμος του Κιέβου, το κέντρο δηλαδή της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας.
- Η μάχη στην πεδιάδα του Κουλίκοβο (1380) στον ποταμό Ντον αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της ιστορίας της Μόσχας. Ήταν η πρώτη νίκη των Ρώσων εναντίον των καταπιεστών τους και προκάλεσε βαθιά εντύπωση σε όλους τους συγχρόνους Ρώσους, ενώ ο Δημήτριος κέρδισε τον τίτλο του Ντονσκόι (δηλαδή του νικητή του Ντον).
- Η αξιομνημόνευτη μάχη έδωσε νέο κύρος στη Μόσχα και ενίσχυσε το εθνικό αίσθημα, το οποίο μέχρι τότε ήταν υποτυπώδες, με τις ευλογίες της Εκκλησίας.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ

- Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ένα επεισόδιο που απείλησε να διαταράξει τις σχέσεις Μόσχας και Βυζαντίου, στις αρχές της διακυβέρνησης του Βασιλείου. Προκειμένου να ενισχύσει την αυξανόμενη πολιτική του δύναμη, ο μέγας ηγεμόνας Βασίλειος διέταξε να διαγραφεί το όνομα του βυζαντινού αυτοκράτορα από την Λειτουργία.
- Η ενέργεια του Βασιλείου Α΄ προδίδει την τάση των μεγάλων ηγεμόνων να γνωστοποιήσουν την εξέχουσα θέση τους ακόμη και στην Κωνσταντινούπολη. Παρόλα αυτά, ο Βασίλειος αποδέχθηκε την ερμηνεία του Πατριάρχη.
- Το περιστατικό ήταν ενδεικτικό της κατεύθυνσης που θα ακολουθούσαν οι ηγεμόνες της Μόσχας αναφορικά με τη θρησκευτική τους πολιτική στο μέλλον.
- Το 1459, συγκλήθηκε σύνοδος της Ρωσικής Εκκλησίας, στην οποία οι επίσκοποι αποκήρυξαν τον Γρηγόριο και επιβεβαίωσαν την εκλογή του Ιωνά και των διαδόχων του ως νόμιμους μητροπολίτες Κιέβου και πάσης Ρωσίας. Αυτή η απόφαση επισφράγισε την ανεξαρτητοποίηση της Ρωσικής Εκκλησίας από την Κωνσταντινούπολη.
- Η εκκλησιαστική ανεξαρτητοποίηση της Μόσχας είχε συνέπειες στην εξέλιξη της Ρωσίας και γενικότερα της Ορθοδοξίας. Η Ρωσική Εκκλησία έχασε την υποστήριξη του απομακρυσμένου μεν, αλλά ικανού να επηρεάσει, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως και αναγκάστηκε να εξαρτάται όλο και περισσότερο από τον Μεγάλο Ηγεμόνα της Μόσχας. Από δω και στο εξής ο νέος μητροπολίτης εκλεγόταν από τους επισκόπους, αλλά η εκλογή του επικυρωνόταν από τον μεγάλο ηγεμόνα. Η σύνοδος του 1459 αναγνώριζε αυτό το δικαίωμα στον μοσχοβίτη ηγεμόνα, του οποίου το κύρος ενισχύθηκε από αυτό το προνόμιο.
- Η επικυριαρχία της Χρυσής Ορδής στη Ρωσία τερματίστηκε οριστικά το 1480.

Η εποχή του Ιβάν Δ΄ του Τρομερού και το τέλος της δυναστείας των Ρουρικιδών

- Οι πόλεμοι της Βαλτικής αποδείχθηκαν πολύ επιζήμιοι για το Κράτος της Μόσχας. Ο Ιβάν δεν υποχρεώθηκε απλώς να ενισχύσει το σύστημα των στρατιωτικών κτημάτων, που είχε εισάγει ο παππούς του, για να αυξήσει τη στρατιωτική δύναμη, αλλά έπρεπε, επίσης, να επεκτείνει τη στρατιωτική θητεία και στους βογιάρους, που μέχρι τότε δεν ήταν υποχρεωμένοι να υπηρετούν στο στράτευμα. Τα μέτρα αυτά, καθώς και ο χαρακτήρας του Ιβάν, αποξένωσαν πολλούς από τους βογιάρους και ορισμένοι εγκατέλειψαν την υπηρεσία του και ενώθηκαν με τους Λιθουανούς.
- Οι αυτομολίες ενίσχυσαν την απέχθεια του Ιβάν για τις αριστοκρατικές τάξεις και τον ώθησαν στην εισαγωγή ενός νέου θεσμού, της λεγόμενης *οπρίτσνινα*, που στρεφόταν εναντίον της παλαιάς αριστοκρατίας. Τα κτήματά τους δημεύθηκαν και δόθηκαν στους *οπρίτσνικι*. Η όλη αναδιοργάνωση της κοινωνικής ζωής της Ρωσίας εφαρμόστηκε με άκρως ανελέητο τρόπο, με φυσικό αποτέλεσμα οι αναταράξεις αυτές να δυσκολέψουν την πραγματοποίηση του επεκτατικού οράματος του Ιβάν.
- Η συμπεριφορά αυτή του Ιβάν Δ΄ είναι πολύ διαφωτιστική. Αποκαλύπτει την πρόθεσή του να κάνει τη Μόσχα, και όχι την Κωνσταντινούπολη, κέντρο της Ορθοδοξίας. Ακόμη και σε αυτόν τον τομέα ακολουθούσε τα βήματα μίας δυναστικής παράδοσης που είχε, ήδη, διαφανεί όταν ο πρόγονός του, Βασίλειος Α΄, διέταξε να απαλειφθεί το όνομα του Βυζαντινού αυτοκράτορα από την προσευχή κατά τη διάρκεια της λειτουργίας.
- Αυτή η τελευταία φάση της εξέλιξης της Μόσχας επιτεύχθηκε από τον Θεόδωρο Α΄ (1584-1598), τον γιο του Ιβάν, χάρη σε έναν ευφυή χειρισμό του αντιβασιλέα Μπόρις Γκοντούνοφ. Μετά το θάνατο του θείου του Θεοδώρου, Νικήτα Ρομανώφ, ο Μπόρις κυβέρνησε στο όνομα του γαμπρού του, ενός αδύναμου χαρακτήρα ανίκανου να κυβερνήσει. Επωφελούμενος από την επίσκεψη του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως στη Μόσχα, που αναζητούσε οικονομική ενίσχυση, ο Μπόρις πέτυχε την ανύψωση της μητρόπολης της Μόσχας σε πατριαρχείο (1589).

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Οι απαρχές και η ανάπτυξη της μοναρχία στο Κράτος της Μόσχας αποτελεί ακόμη ένα από τα φλέγοντα ζητήματα της ρωσικής ιστορίας.
- Στην πολιτική οργάνωση του Κράτους του Κιέβου υπήρχαν πολλά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που είχαν λίγα κοινά με τη μοναρχία.
- Το κράτος θεωρείτο ως η κοινή κληρονομιά της δυναστείας των Ρουρικιδών και, συνεπώς, θα έπρεπε να διαιρεθεί μεταξύ όλων των μελών της βασιλεύουσας οικογένειας. Αυτό το σύστημα οδήγησε στη δημιουργία τόσων ηγεμονιών όσα τα παρακλάδια της δυναστείας των Ρουρικιδών και δυσχέρανε τη διατήρηση ενότητας του Κράτους του Κιέβου.
- Οι βέτσε αποτελούσαν ακόμη ένα εμπόδιο στη δημιουργία απολυταρχικού καθεστώτος. Όλοι οι ελεύθεροι πολίτες είχαν το δικαίωμα να συμμετέχουν στις συνελεύσεις που συγκαλούνταν από τον ηγεμόνα, συνήθως σε δημόσια μέρη στις πόλεις. Αυτοί έπρεπε να αποφασίσουν για σημαντικά ζητήματα αφορώντα στη διοίκηση και τη νομοθεσία, συχνά και σε σημαντικά δικαστικά ζητήματα. Ήταν εξάλλου προς συμφέρον του ηγεμόνα να έχει τη λαϊκή υποστήριξη σε περιπτώσεις στρατιωτικής ανάγκης.
- Η τάξη των ευγενών αναπτύχθηκε σταδιακά από τη στρατιωτική συνοδεία του ηγεμόνα, αρχικά αποτελούμενη από Βαράγγους, οι οποίοι αποτελούσαν την ακολουθία του (*družina*) και ζούσαν μαζί του. Μόλις τον 12ο αι., τα μέλη της ακολουθίας εγκαταστάθηκαν μόνιμα σε γη που τους δόθηκε από τον ηγεμόνα για τις υπηρεσίες τους και μόλις τότε μπόρεσε το ξένο στοιχείο μαζί με τους ντόπιους γαιοκτήμονες να σχηματίσουν μία τάξη, των οποίων τα μέλη περιγράφηκαν με τον βουλγαρικής προέλευσης όρο «βογιάρου».
- Οι βογιάρου ήταν επίσης μέλη του συμβουλίου του ηγεμόνα, τη δούμα. Ο ηγεμόνας επέλεγε μόνος του τους συμβούλους του, όχι μόνο από τους βογιάρους, αλλά και από τον κλήρο και τους πρεσβύτερους της πόλης που εκπροσωπούσαν τον πληθυσμό.
- Αυτά ήταν τα βασικά εμπόδια για τον σχηματισμό μοναρχικού και απολυταρχικού καθεστώτος στη Ρωσία. Η επέμβαση της μοίρας ήταν απαραίτητη για τη δημιουργία κλίματος τέτοιου που να συντελέσει στην απομάκρυνση αυτών των εμποδίων.

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Ο περιορισμός των προνομίων των *βέτσε* κατέστη δυνατός μόνο στις νέες πόλεις που ιδρύονταν από τους ηγεμόνες. Αυτή η πολιτική ακολούθηθηκε από τους ηγεμόνες του Σουζντάλ-Βλαντιμίρ.
- Παρά την ισχυρή αντίδραση, ο αδελφός και διάδοχος του Αντρέι, Βσεβολόντ, συνέχισε να επιβάλλει την εξουσία του στους βογιάρους και στις πόλεις. Έτσι, κατά το β' μισό του 12ου αι., εμφανίστηκε ένα ισχυρό καθεστώς με απολυταρχικά χαρακτηριστικά για πρώτη φορά στη Ρωσία. Οι ηγεμόνες του Σουζντάλ θεωρούσαν ότι η περιοχή τους ήταν ιδιοκτησία τους και μπορούσαν να ασκούν σε αυτήν απόλυτη εξουσία.
- Οι κληρονόμοι αντιμετώπιζαν την κληρονομιά τους ως πατρώα γη, ιδιωτικό κλήρο. Αυτή η νέα αρχή μπορούσε πολύ εύκολα να επεκταθεί.
- Οι ηγεμόνες του Σουζντάλ-Βλαντιμίρ μετέφεραν επίσης τον τίτλο του μεγάλου ηγεμόνα από το Κίεβο στην περιοχή τους.
- Από την άλλη πλευρά, οι ηγεμόνες έπρεπε να λάβουν επικύρωση της εκλογής τους από τους χάνους της Χρυσής Ορδής. Καθώς ο χάνος ήταν πλέον η βασική πηγή εξουσίας τους, μπορούσαν να αγνοήσουν τη θέληση της *βέτσε*.
- Η τελική νίκη, που επιτεύχθηκε από τον Βασίλειο Α' κατά τη διάρκεια ενδοοικογενειακών διαμαχών για την κληρονομιά του, όρισε την οριστική εγκατάλειψη του παλιού τρόπου διαδοχής στο αξίωμα του μεγάλου ηγεμόνα και το θρίαμβο του εθίμου του «πατρός και του παππού», όπως αποκαλείτο. Έτσι, μία από τις βασικές αρχές του μοναρχικού καθεστώτος επικράτησε στη Μόσχα.
- Μία άλλη αρχή εισήχθη από τον Βασίλειο Β' σε μία συνθήκη με τον μεγάλο ηγεμόνα του Τβερ, αυτή της «έλεω θεού» μοναρχίας. Η αρχή αυτή ορίστηκε τελικά από τον Ιβάν Γ', το 1488, στην απάντησή του στην προσφορά του βασιλικού τίτλου από τον αυτοκράτορα Φρειδερίκο Γ'.
- Με τον Ιβάν Γ' επιτεύχθηκε και η απελευθέρωση της Μόσχας από τον μογγολικό ζυγό, το 1480.
- Τα προνόμια που απολάμβαναν οι βογιάροι, και συγκεκριμένα η δυνατότητα να εγκαταλείπουν την υπηρεσία του ηγεμόνα όποτε το επιθυμούσαν αποτελούσε άλλο ένα εμπόδιο εγκαθίδρυσης της απολυταρχίας.
- Ο Ιβάν Δ' επιτέθηκε ανοιχτά στα προνόμια των βογιάρων, όταν κατέστρεψε με βίαια μέσα την παλαιά τάξη και δημιούργησε μια νέα τάξη, εκείνη των *ορχνίκι*.

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Οι ηγεμόνες της Μόσχας όφειλαν την ανάπτυξη της εξουσίας τους και την ενίσχυση της απολυταρχίας τους στη στήριξη που τους παρείχε η Ρωσική Εκκλησία.
- Οι Ρώσοι κληρικοί εκπαιδεύονταν από Βυζαντινούς απεσταλμένους και από τη Βυζαντινή γραμματεία που είχε μεταφρασθεί στην παλαιοσλαβική.
- Σε βυζαντινά συγγράμματα οι Ρώσοι διανοούμενοι μπορούσαν να βρουν όλες τις βασικές ιδέες της βυζαντινής πολιτικής θεωρίας: την θεία και ιερή προέλευση της αυτοκρατορικής εξουσίας, την ανάγκη για στενή συνεργασία μεταξύ Κράτους και Εκκλησίας, το χρέος του ηγεμόνα να φροντίζει για την αρμονία μεταξύ πνευματικών και κοσμικών δυνάμεων και το δικαίωμά του, ή μάλλον την υποχρέωσή του, να φροντίζει την Εκκλησία διότι ήταν ο αντιπρόσωπος του Θεού στη γη. Μερικές από αυτές τις ιδέες πέρασαν και στα πρωτότυπα έργα μερικών συγγραφέων του Κιέβου, προφανώς επηρεασμένα από βυζαντινά κείμενα.
- Είναι, επομένως, φυσικό ορισμένα χαρακτηριστικά της μεσαιωνικής ρωσικής πολιτικής δομής να βασίστηκαν στο βυζαντινό πρότυπο.
- Οι σχέσεις μεταξύ της Εκκλησίας και του Κράτους του Κιέβου και της Μόσχας βασίστηκαν, επίσης, στο βυζαντινό μοντέλο.
- Η ρωσική ιεραρχία έθεσε ως πρώτο της στόχο τη διατήρηση καλών σχέσεων με τους ηγεμόνες. Δεν ήταν τόσο από διάθεση υποταγής, αλλά διότι αυτή η αρχή είχε κληρονομηθεί από τη Μητέρα Εκκλησία του Βυζαντίου.
- Η Ρωσική Εκκλησία, ακολουθώντας το βυζαντινό παράδειγμα, προωθούσε την εξουσία του ενός.
- Η ιδέα της ενότητας της Ρωσικής Εκκλησίας, ενσαρκωμένη στον μητροπολίτη Κιέβου, ήταν άλλος ένας σημαντικός παράγοντας που προετοίμασε την κυριαρχία της Μόσχας σε ολόκληρη τη Ρωσία..
- Η αρχή της θρησκευτικής ενότητας της Ρωσίας έγινε ο οδηγός της Μόσχας στο πολιτικό πεδίο.
- Η ένωση της Λιθουανίας με την Πολωνία και η αποδοχή του Ρωμαιοκαθολικισμού μετέτρεψε την πολιτική αντιπαλότητα σε θρησκευτική, στην υπεράσπιση της Ρωσικής Ορθοδοξίας ενάντια στην «αιρετική» Δύση.

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Όταν ο Βασίλειος Β΄ απέρριψε την Ένωση που δέχθηκαν οι Βυζαντινοί στη Σύνοδο της Φλωρεντίας (1439) και ψυχράνθηκε με την Κωνσταντινούπολη, η οποία κατηγορήθηκε ότι πρόδωσε με αναίσχυντο τρόπο την Ορθόδοξη πίστη, υιοθέτησε τη γλώσσα των Βυζαντινών αυτοκρατόρων και ανακήρυξε εαυτόν ως προστάτη της αληθινής Ορθοδοξίας. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους, το 1453, θεωρήθηκε από τους Μοσχοβίτες ως Θεία Δίκη για την «αποστασία» του Βυζαντίου από την Ορθοδοξία και ενίσχυσε τη θέση του ηγεμόνα της Μόσχας στα μάτια των Ρώσων Ορθοδόξων.
- Επιπλέον, ο γάμος του Ιβάν Γ΄ με τη Ζωή-Σοφία Παλαιολογίνα, την ανιψιά του τελευταίου Βυζαντινού αυτοκράτορα, Κωνσταντίνου ΙΑ΄, του προσέδωσε ένα είδος νομιμοποίησης της ιδέας της Μόσχας ως πολιτικού και θρησκευτικού κληρονόμου του Βυζαντίου.
- Ο ρωσικός κλήρος, ακολουθώντας την παράδοση του Κιέβου, συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη της νέας ιδεολογίας. Αν η Μόσχα διαδεχόταν την Κωνσταντινούπολη, τότε ο μητροπολίτης της Μόσχας θα μπορούσε να θεωρεί εαυτόν αυτόνομο και ως τον κάτοχο της αληθινής Ορθόδοξης πίστης, την οποία, ο νέος κληρονόμος του Βυζαντίου, όφειλε να υπερασπίζεται. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τον 15ο αι., ένα νέο κύμα Βυζαντινών πολιτικών ιδεών έφτασαν στη Ρωσία και εμπλούτισαν το βυζαντινό ιδεολογικό υπόστρωμα που υπήρχε από την περίοδο του Κιέβου.
- Είναι εμφανές ότι ο κλήρος της Μόσχας εμπνεύστηκε από τις βυζαντινές ιδέες στην προσπάθειά του να υποστηρίξει την τσαρική απολυταρχία. Στην πραγματικότητα, η βυζαντινή πολιτική ιδεολογία ήταν αρκετά διαδεδομένη στη Ρωσία της περιόδου.
- Σε αυτήν την ατμόσφαιρα γεννήθηκε και η ιδέα της Μόσχας ως Τρίτης Ρώμης.
- Παρά την προσπάθεια του κλήρου της Μόσχας να εκβυζαντινίσει το νέο πολιτικό καθεστώς, οι νέοι μονάρχες δεν υιοθέτησαν όλες τις ιδέες που προτάθηκαν από τους διανοούμενους και δεν έδειξαν ιδιαίτερο ενθουσιασμό για τη νέα τους Βυζαντινή κληρονομιά.

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Μολονότι δεν θα μπορούσε να υπάρχει άμεσο ιδεολογικό δάνειο από τους Μογγόλους, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το πολιτικό και κοινωνικό τους σύστημα, με τον απολυταρχισμό του, άσκησε μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της ανατολικής Ρωσίας.
- Μετά την πτώση της Μογγολικής αυτοκρατορίας, οι ηγεμόνες της Μόσχας θεωρούσαν εαυτούς διαδόχους των χάνων.
- Οι ηγεμόνες ενδιαφέρονταν μόνο για μία πατρογονική κληρονομιά, τις ρωσικές ηγεμονίες που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της Πολωνίας-Λιθουανίας.
- Υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι οι Ρώσοι εκκλησιαστικοί λόγιοι της περιόδου δεν αντιλαμβάνονταν πλήρως τη σπουδαιότητα των βυζαντινών ιδεών για τη βασιλεία. Η ιδέα που προωθούσαν, ότι η Μόσχα είχε γίνει η Τρίτη Ρώμη, φαίνεται να υπονοεί όχι τόσο ότι η Μόσχα είχε γίνει η κληρονόμος του Βυζαντίου, όσο ότι είχε αντικαταστήσει το Βυζάντιο, το οποίο είχε προδώσει την αποστολή του και γι' αυτό τιμωρήθηκε από τον Θεό.
- Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας θεωρείτο η κεφαλή όλων των Ορθόδοξων Χριστιανών. Αυτή η ιδέα φαίνεται να υπονοείται και σε μερικές διακηρύξεις εκκλησιαστικών λογίων υπεύθυνων για τον εκβυζαντινισμό της μοσχοβίτικης απολυταρχίας. Οι περιστάσεις, ωστόσο, εμπόδισαν τους μεγάλους ηγεμόνες της Μόσχας να αποδεχθούν όλες τις παραμέτρους της βυζαντινής ερμηνείας για τη θέση του αυτοκράτορα. Οι Βυζαντινοί είχαν αποστατήσει από την Ορθοδοξία όταν αποδέχθηκαν την Ένωση της Φλωρεντίας. Η αληθινή Ορθοδοξία διατηρούταν μόνο στη Μόσχα και ο μεγάλος ηγεμόνας ήταν ο προστάτης της. Η ιδέα ότι θα έπρεπε να γίνει η κεφαλή και ο προστάτης όλων των Ορθόδοξων συμπεριλαμβανομένων των Ελλήνων και των Σλάβων των Βαλκανίων δεν πέρασε από το μυαλό των ηγεμόνων της Μόσχας.
- Η βυζαντινή αντίληψη της υπέρτατης θέσης του αυτοκράτορα ήταν επίσης ξένη στους μονάρχες της Μόσχας.
- Οι ηγεμόνες της Μόσχας δεν επιδίωκαν καν να διασφαλίσουν τον τίτλο του τσάρου.
- Η ερμηνεία του Ιβάν Δ΄ για την μοναρχία δείχνει τη διαφορά μεταξύ των μοσχοβίτικων και των βυζαντινών αντιλήψεων περί μοναρχίας. Όριζε την εξουσία του τσάρου ως εξής: « Το απολυταρχικό καθεστώς προέρχεται από τον Θεό, και ο τσάρος εκπληρώνει τη θεία βούληση. Έχει εξουσία πάνω σε κάθε τι, και είναι καθήκον του να παρέχει τη σωτηρία για τον λαό του, του οποίου τη φροντίδα ο Θεός εμπιστεύτηκε.» Οποιοσδήποτε Βυζαντινός θεωρητικός θα συμφωνούσε με την παραπάνω θέση. Θα δίσταζε όμως αν διάβαζε ορισμένα αποσπάσματα από την αλληλογραφία του Ιβάν Δ΄ όπου αρκετά συχνά τονίζει ότι η εξουσία του τσάρου είναι απόλυτη και ότι η υπακοή που οι υπήκοοί του οφείλουν σε αυτόν είναι απεριόριστη. Ακόμη και αν ο τσάρος διαπράξει κάτι παράνομο και ανήθικο, θα έπρεπε να το δεχτούν, καθώς αυτή ήταν η θεία βούληση. Πρέπει να περιμένουν την θεία κρίση, η οποία κάποια μέρα θα τους ανταμείψει για την αδικία που υπέστησαν στη γη. Μόνο σε μία περίπτωση μπορούν οι υπήκοοι να δείξουν ανυπακοή, στην περίπτωση που ο τσάρος διατάξει κάτι αντίθετο με την αληθινή πίστη.

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Οι σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας και Κράτους της Μόσχας, επίσης, δείχνουν μία νέα εξέλιξη, η οποία αύξησε την επιρροή των ηγεμόνων εκκλησιαστικά ζητήματα.
- Υπήρχε μία σημαντική κίνηση στη Μόσχα, με αρχηγό τον Νείλο Σόρσκι και τους μαθητές του, που στόχευε στη μεταρρύθμιση του ρωσικού μοναχισμού. Τα μέλη της ενδιαφέρονταν αποκλειστικά για τις πνευματικές υποθέσεις και αρνούταν χάρες και πλούσιες δωρεές.
- Ο Ιβάν Γ', καθώς χρειαζόταν περισσότερη γη για τους βογιάρους του, ευνοούσε τις ιδέες των μεταρρυθμιστών. Ωστόσο, υπήρχε και μία αντίθετη εκκλησιαστική κίνηση, με αρχηγό τον Ιωσήφ, ηγούμενο της μονής του Βολοκολάμσκ, που προωθούσε την στενότερη συνεργασία με την κοσμική εξουσία ενάντια στην αίρεση των Ιουδαϊστών, οι οποίοι εναντιώνονταν στην επίσημη Εκκλησία και τις πλούσιες χορηγίες της. Δολοπλοκίες στην οικογένεια του μεγάλου ηγεμόνα περιέπλεκαν την κατάσταση. Ο Ιωσήφ στήριζε τη σύζυγο του Ιβάν Σοφία και τον γιο της Βασίλειο ενάντια στην νύφη του Ιβάν Ελένη και τον γιο της Δημήτριο. Όταν η Σοφία ανέκτησε την εύνοια του Ιβάν και διασφάλισε τη διαδοχή του γιου της στο θρόνο, ο Ιωσήφ και οι υποστηρικτές του θριάμβευσαν. Ο θρίαμβος των Ιωσηφιτών διασφαλίστηκε όταν ο μητροπολίτης Δανιήλ, πιστός μαθητής του Ιωσήφ, έλυσε, για πολιτικούς λόγους και παρά την αντίθεση των μεταρρυθμιστών, τον γάμο του Βασίλειου Γ' με την άτεκνη Σολομωνία και ευλόγησε την ένωσή του με την πριγκίπισσα Ελένη Γκλίνσκι, που έδωσε στον Βασίλειο δύο γιους.
- Έτσι, ήρθε η καταστροφή για τους μεταρρυθμιστές. Κάθε ελπίδα συμβιβασμού μεταξύ Εκκλησίας και Κράτους εξαφανίστηκε. Η τσαρική απολυταρχία, χάρη στην υποταγή των Ιωσηφιτών, μπορούσε να διεκδικήσει το δικαίωμα της άμεσης επέμβασης σε εκκλησιαστικά ζητήματα.

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Παράλληλα με τον σταδιακό μετασχηματισμό του πολιτικού συστήματος της ανατολικής Ρωσίας, σημαντικές αλλαγές εισάγονταν στη διοίκηση του κράτους και στην κοινωνική του ζωή. Πολλές από αυτές τις αλλαγές ακολούθησαν τα πρότυπα των Μογγόλων.
- Οι μεγάλοι ηγεμόνες διατήρησαν μόνο την ακολουθία τους. Προσέθεσαν σε αυτή βοηθητικό προσωπικό, υποχρεωμένους να προσφέρουν στρατιωτική υπηρεσία και τους αποκαλούσαν όπως οι Μογγόλοι *δνορ*, δηλαδή αυλή. Η *δνορ* διακρινόταν από τους βογιάρους και η παλαιά ονομασία *dražina* δεν χρησιμοποιείτο. Μετά την απελευθέρωση, οι μεγάλοι ηγεμόνες διατήρησαν τη στρατιωτική τους *δνορ*, αλλά διατήρησαν, επίσης, τη γενική επιστράτευση και συνέχισαν να διαιρούν τον στρατό σε πέντε τμήματα, όπως έκαναν οι Μογγόλοι.
- Ο στρατός της Μόσχας υιοθέτησε και τις πολεμικές τακτικές των Μογγόλων και τα όπλα τους, στα οποία προστέθηκαν η χρήση των τουφεκιών και των κανονιών.
- Οι ηγεμόνες της Μόσχας υιοθέτησαν άλλον ένα θεσμό των Μογγόλων, που ήταν άγνωστος στη Δυτική Ευρώπη, αυτόν του ταχυδρομείου.
- Οι αλλαγές στο διοικητικό σύστημα συχνά βασιζόνταν στα πρότυπα των Μογγόλων. Οι μεγάλοι ηγεμόνες διατήρησαν το μογγολικό σύστημα φορολόγησης.
- Άλλες αλλαγές, υπό την επιρροή των Μογγόλων, μπορούν να ανιχνευθούν στη νομοθεσία. Οι σωματικές ποινές και οι αποκεφαλισμοί ήταν άγνωστοι στο Κίεβο, αλλά χρησιμοποιούνταν από τους Μογγόλους και εισήχθησαν στη Μόσχα, όπως και τα βασανιστήρια, τα οποία χρησιμοποιούνταν ευρέως και από τη Δυτική Ευρώπη. Ορισμένες επιδράσεις παρατηρούνται και στο ποινικό δίκαιο, αλλά καμία επίδραση δεν παρατηρείται στην οργάνωση των δικαστηρίων, η οποία παρέμεινε η ίδια με το Κράτος του Κιέβου.

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Πέρα από τη μογγολική επιρροή, στις μεταρρυθμίσεις του Ιβάν Γ΄ μπορούν να διαγνωστούν και παλαιές βυζαντινές παραδόσεις. Αυτό μπορεί να παρατηρηθεί κυρίως στην προσπάθεια κωδικοποίησης του υπάρχοντος ρωσικού νόμου. Το 1497, ο μεγάλος ηγεμόνας δημοσίευσε ένα κώδικα, τον λεγόμενο *Sudebnik*.
- Βασίζεται στον κώδικα του Κιέβου *Russkaja Pravda* και σε άλλες συλλογές τοπικών ρωσικών νόμων και εθίμων. Εκτός από διαδικαστικά ζητήματα, περιέχει ποινικές και αστικές διατάξεις. Αυτό το ενδιαφέρον για τα νομικά ζητήματα δείχνει ότι οι Ρώσοι νομικοί δεν είχαν λησμονήσει τις παλαιές νομικές αρχές του Κιέβου, που είχαν βασιστεί σε μεταφράσεις βυζαντινών νομοκανόνων και αστικού δικαίου.
- Ο *Sudebnik* αντικαταστάθηκε από τον τσάρο Ιβάν Δ΄, το 1550, από έναν άλλο κώδικα τον *Sudebnik του Τσάρου*. Συμπληρώνει και επεκτείνει τον κώδικα του Ιβάν Γ΄. Ο δεύτερος *Sudebnik* περιέχει ένα σημαντικό παράρτημα με νομοκάνονες τον *Stoglav*, μία συλλογή εκατό κεφαλαίων εκκλησιαστικού δικαίου.
- Οι κοινωνικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στη Μόσχα κατά τη διάρκεια και μετά την μογγολική περίοδο ήταν, επίσης, σημαντικές. Στις τάξεις των βογιάρων προστέθηκε μία νέα τάξη, εκείνη των ηγεμόνων των δυναστειών του Ρούρικ ή του Γκεντυμίν, των οποίων τα κτήματα και οι περιοχές είχαν προσαρτηθεί ή κινδύνευαν να προσαρτηθούν από τη Μόσχα και οι οποίοι προτιμούσαν να αποκηρύξουν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα και να μπουν στην υπηρεσία του μεγάλου ηγεμόνα.
- Ορισμένοι Μογγόλοι πρίγκιπες, που συχνά αποκαλούνταν τσάροι διότι ανήκαν στις δυναστείες που είχαν κυβερνήσει στο Καζάν ή στη Σιβηρία, επίσης, έγιναν υποτελείς του ηγεμόνα της Μόσχας. Μολονότι το αξίωμά τους βρισκόταν ψηλότερα στην ιεραρχία από εκείνο των βογιάρων, δεν είχαν το δικαίωμα να εγκαταλείψουν την υπηρεσία του ηγεμόνα όποτε ήθελαν. Αυτή η νέα τάξη άρχισε να αναπτύσσεται τον 14ο αι. και είχε ολοκληρώσει την εξέλιξή της μέχρι τα μέσα του 16ου αι.

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Μετά την κατάκτηση του Νοβγκορόντ, το 1478, ο Ιβάν Γ΄ κατέσχεσε όλη την περιούσια των ηττηθέντων βογιάρων του Νοβγκορόντ και μοίρασε τη γη τους σε μεσαίας και κατώτερης τάξης στρατιωτικούς αξιωματούχους. Οι βογιάροι του Νοβγκορόντ έλαβαν γαίες στην περιοχή της Μόσχας.
- Οι νέοι γαιοκτήμονες αποκαλούνταν *pomeščiki*. Γενικά, δεν είχαν άλλους οικονομικούς πόρους και διατηρούσαν την *pomestie* μόνο για όσον καιρό παρείχαν πιστή και αποτελεσματική στρατιωτική υπηρεσία. Μέσω της δημιουργίας των στρατιωτικών κτημάτων ο Ιβάν Γ΄ όχι μόνο αποδυνάμωσε την παλαιά αριστοκρατία στην κατακτημένη περιοχή, αλλά δημιούργησε συγχρόνως περισσότερο αξιόπιστα σώματα ικανά να στηρίξουν το συγκεντρωτικό Κράτος της Μόσχας. Οι γιοι των *pomeščiki* έπρεπε να καταταχθούν στην ηλικία των δεκαπέντε ετών και αποκτούσαν γη μόνο στην περίπτωση που η γη του πατέρα τους δεν επαρκούσε για την συντήρησή τους.
- Με αυτόν τον τρόπο ο Ιβάν Γ΄ δημιούργησε μία νέα στρατιωτική τάξη βασισμένη σε μια νέα μορφή της οικονομίας, το σύστημα της γαιοκτησίας. Αυτό έγινε η σταθερή βάση της στρατιωτικής οργάνωσης της Μόσχας για τους τρεις επόμενους αιώνες.
- Κατά τον 16ο αι., οι αυλικοί ανήλθαν στην κοινωνική ιεραρχία. Ο τσάρος δημιούργησε μία τρίτη τάξη της δούμας, στην οποία μπορούσαν να γίνουν δεκτοί και οι αυλικοί. Οι ανώτεροι αυλικοί που έγιναν δεκτοί στο συμβούλιο του τσάρου, σύντομα εξισώθηκαν με τους βογιάρους. Αυτή η εξέλιξη έφτασε στο αποκορύφωμά της τον 18ο αι., όταν ο όρος αυλικός σήμαινε τον κάθε ευγενή και ο όρος βογιάρος σταμάτησε να χρησιμοποιείται.
- Οι πόλεις της Μόσχας δεν μπόρεσαν ποτέ να ανακτήσουν τη σπουδαιότητα που είχαν στο Κράτος του Κιέβου. Μαζί με τις βέτσες εξαφανίστηκαν και τα τελευταία ίχνη της βασικής ισότητας των πολιτών.
- Οι αγρότες έλαβαν καινούργια ονομασία κατά τη μογγολική περίοδο. Δεν αποκαλούνταν πλέον *smerdi*, αλλά Χριστιανοί.
- Μέχρι τα μέσα του 16ου αι., οι αγρότες μπορούσαν ελεύθερα να μετακινηθούν σε κάποιο άλλο κτήμα, αφού, βέβαια, είχαν τακτοποιήσει τις υποχρεώσεις τους με τον κύριό τους. Η εισαγωγή του συστήματος της *pomestie*, σύντομα, έθεσε το ζήτημα της παροχής εργασίας στους *pomeščiki*, που αποτελούσαν τον πυρήνα της στρατιωτικής δύναμης της Μόσχας. Έτσι, η κυβέρνηση αναγκάστηκε να περιορίσει το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης στα στρατιωτικά κτήματα. Αυτός ο περιορισμός, που επιβλήθηκε το 1581, αποτελούσε άσχημο οϊωνό για τους αγρότες και οδήγησε στην εισαγωγή της δουλοπαροικίας, η οποία επισημοποιήθηκε το 1649.

Κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Μόσχας από τον 15ο μέχρι τον 17ο αι.

- Ο Ιβάν Δ΄ επέβαλλε βαθιές μεταρρυθμίσεις στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο της Μόσχας.
- Οι πρώτες ενέργειες του Ιβάν Δ΄, μολονότι αποκάλυπταν την αντί-αριστοκρατική του τάση, ήταν μετριοπαθείς. Πρώτα απ' όλα ίδρυσε, εκτός από τη δούμα, και ένα συμβούλιο εμπίστων το οποίο αποτελείτο από έναν πολύ μικρό αριθμό ευγενών, για των οποίων την αξιοπιστία ήταν σίγουρος, και από μέλη των κατώτερων τάξεων. Οι αντί-αριστοκρατικές τάσεις του νέου ηγεμόνα αποκαλύφθηκαν στο *Sudebnik* και στην εισαγωγική του ομιλία στην εκκλησιαστική σύνοδο του 1551.
- Οι εξουσίες των βογιάρων περιορίστηκαν και εν μέρει μεταφέρθηκαν στους εκλεγμένους από τις πόλεις και τις περιφέρειες εκπροσώπους, και το σύστημα του επισιτισμού (*kormlenie*), το οποίο είχε προκαλέσει πολλές καταχρήσεις, καταργήθηκε. Η επιλογή περίπου χιλίων κατώτερων βογιάρων στους οποίους παρείχε γη κοντά στην πρωτεύουσα, και των οποίων η υποχρέωση ήταν να είναι έτοιμοι ανά πάσα στιγμή να εκτελέσουν οποιαδήποτε αποστολή τους ανέθετε ο τσάρος, θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως επέκταση του συστήματος των στρατιωτικών κτημάτων.
- Περισσότερο επιθετικό εναντίον της ανώτερης αριστοκρατίας ήταν το διάταγμα του 1556 που έδινε τέλος στο προνόμιο των βογιάρων να αλλάζουν την υπηρεσία του ηγεμόνα και επέκτεινε την υποχρέωση στρατιωτικής θητείας στους κατόχους πατρών κλήρων. Αυτή η υποβάθμιση, που τους εξομοίωνε με τους κατόχους στρατιωτικών κτημάτων, προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των βογιάρων.
- Όλα τα παραπάνω, ωστόσο, υποσκελίζονταν από τη δημιουργία μιας νέας τάξης, εκείνης των *opričniki*, που αποτελούνταν από άνδρες απόλυτα αφοσιωμένους στον τσάρο και που είχαν επιλεγεί από αυτόν (1565).
- Οι *opričniki*, επιλεγμένοι από τους αυλικούς και την κατώτερη αριστοκρατία, έλαβαν τα πατρώα κτήματα των παλαιών βογιάρων στην κεντρική Μόσχα. Οι προηγούμενοι ιδιοκτήτες εν μέρει εξολοθρεύτηκαν και εν μέρει τοποθετήθηκαν σε νέο-προσαρτημένες περιοχές στα σύνορα του κράτους.
- Το σύστημα της *opričnina* σταδιακά επεκτάθηκε και σε άλλα τμήματα της Μόσχας.

Η κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή κατά την περίοδο των πρώτων Ρομανώφ.

- Πολλοί από τους κατόχους pomestie ή votčina αδυνατούσαν να εκπληρώσουν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις. Η κυβέρνηση του Φιλάρετου εξουσιοδότησε τους κτηματίες να φέρουν πίσω τους αγρότες τους αν δεν βρίσκονταν για πάνω από πέντε χρόνια εγκατεστημένοι στα νέα τους σπίτια, όρος που αργότερα αυξήθηκε στα δέκα χρόνια. Αυτό ήταν ακόμη ένα βήμα προς την δουλοπαροικία.
- Οι μεταρρυθμίσεις του Φιλάρετου, βρήκαν τη νομική τους επικύρωση στον Ulozhenie, έναν κώδικα νόμων που βασίζονταν στο βυζαντινό, λιθουανικό δίκαιο, στο ρωσικό Sudebnik (κώδικας δικαίου), στα διατάγματα του τσάρου και στις διάφορες δικαστικές αποφάσεις και εγκρίθηκε από τη Συνέλευση, το 1649.
- Η μοίρα των αγροτών σφραγίστηκε. Η δουλοπαροικία επιβλήθηκε διά νόμου.
- Η κυβέρνηση είχε ως στόχο την προώθηση του ρωσικού εμπορίου. Αλλά ο Ulozhenie στέρησε απ' όλους τους ξένους εμπόρους τα προνόμια που τους είχε παράσχει ο Ιβάν Δ'. Η κυβέρνηση ενθάρρυνε την ανάπτυξη του ρωσικού εμπορίου με τις διατάξεις της. Μία από αυτές, το 1667, απέκλειε τους ξένους από όλο το λιανικό εμπόριο. Οι ντόπιοι έμποροι ενθαρρύνονταν να εμπορεύονται απευθείας με την Ασία.
- Όλα τα παραπάνω, ωστόσο, δεν είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Δεν υπήρχε στη Μόσχα οργανωμένη τάξη εμπόρων, όπως συνέβαινε στις πόλεις της Δυτικής Ευρώπης.
- Πάλι, κυρίως, για φορολογικούς λόγους, η Εκκλησία αναγκάστηκε να δεχθεί σημαντικό περιορισμό της προνομιακής της θέσης. Όχι μόνο απαγορεύτηκε στους αγρότες να αναζητήσουν προστασία στους εκκλησιαστικούς γαιοκτήμονες, που ήταν απαλλαγμένοι από τη φορολόγηση, αλλά ελήφθησαν αυστηρά μέτρα για να εμποδίσουν την Εκκλησία να αυξήσει την περιουσία της προκειμένου να μην μειωθεί η φορολογήσιμη γη. Επιπλέον, τα δικαστικά, διοικητικά και οικονομικά ζητήματα του κλήρου και των αγροτών που ήταν εγκατεστημένοι σε εκκλησιαστικές γαίες τέθηκαν υπό την δικαιοδοσία ενός ειδικού διευθυντηρίου, του μοναστικού prikaz. Φοροαπαλλαγή απολάμβανε μόνο ο πατριάρχης και τα ιδρύματα που υπάγονταν στην άμεση δικαιοδοσία του.
- Η γενική τάση του Κώδικα του 1649 και άλλων μέτρων που ελήφθησαν από τους πρώτους Ρομανώφ ήταν να κατατάξει τον πληθυσμό του κράτους σε διάφορες ομάδες, κάθε μία από τις οποίες ήταν επιφορτισμένη με ειδικές υποχρεώσεις έναντι του κράτους και να αποτρέψει τη μετακίνηση από τη μία τάξη στην άλλη.
- Παρά τις πολυάριθμες ανεπάρκειες, ο Ulozhenie σήμανε ένα σημαντικό βήμα μπροστά στα οικονομικά ζητήματα. Μολονότι πολλές διατάξεις του καταργήθηκαν, χρησιμοποιείτο στη Ρωσία για διακόσια χρόνια και αντικαταστάθηκε μόλις το 1833.

Η κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή κατά την περίοδο των πρώτων Ρομανών.

- Η απολυταρχική εξουσία του τσάρου αμφισβητήθηκε από δύο κληρικούς. Από μία άποψη η εξουσία του πατριάρχη Φιλαρέτου θα μπορούσε να ερμηνευθεί κατ' αυτόν τον τρόπο. Για πρώτη φορά στην ιστορία της Ρωσίας εγκαθιδρύθηκε ένα είδος θεοκρατίας και λειτούργησε με επιτυχία κατά τη διάρκεια του βίου του δραστήριου πατριάρχη.
- Ως πατριάρχης, ο Νίκων ξεκίνησε την αναθεώρηση των λειτουργικών βιβλίων, η οποία είχε κριθεί απαραίτητη λόγω των πολυάριθμων λαθών που οφείλονταν στις ανακρίβειες των αντιγραφών.
- Ο Νίκων επέδειξε ασυνήθιστη σκληρότητα σε όσους αντιτίθεντο στις μεταρρυθμίσεις του. Πολλές από τις μεταρρυθμίσεις επιβλήθηκαν χωρίς τη σύγκλιση συνόδου και οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για την επιβολή τους ήταν βίαιοι.
- Ο Νίκων είχε επιχειρήσει να εισάγει στο πολιτικό σύστημα της Μόσχας μία αρχή που δεν ήταν ούτε Ρώσικη ούτε Βυζαντινή, αυτή δηλαδή της υπεροχής της εκκλησιαστικής έναντι της κοσμικής εξουσίας.
- Η *Κωνσταντίνειος Δωρεά* έγινε ένας από τους θεμέλιους λίθους πάνω στους οποίους στηρίχτηκε η θεωρία της ανωτερότητας της εκκλησιαστικής έναντι της κοσμικής εξουσίας που εμφανίστηκε τον 11ο αι. Καθόλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα δεν ετέθη υπό αμφισβήτηση η γνησιότητα του εγγράφου. Το δέχονταν ακόμη και οι Βυζαντινοί, που άρχισαν να το αμφισβητούν μόλις τον 15ο αι. Τη στιγμή που το παραπάνω έγγραφο εισαγόταν στη ρωσική κανονική φιλολογία, δύο ουμανιστές, ο Λαυρέντιος Βάλλα και ο Νικόλας του Κούζα αποδείκνυαν ότι ήταν πλαστό.
- Στη Μόσχα, η *Δωρεά* έγινε προϊόν εκμετάλλευσης από τη Σύνοδο του 1503 για την υπεράσπιση της Εκκλησιαστικής περιουσίας εναντίον του Ιβάν Γ' και από τον μητροπολίτη Μακάριο, το 1550, εναντίον του Ιβάν Δ'. Στα μάτια του Νίκωνα αυτό το έγγραφο αποδείκνυε την υπεροχή της πνευματικής εξουσίας, την οποία ήταν αποφασισμένος να επιβάλλει στη Μόσχα. Ενέταξε τη *Δωρεά* στη Σλαβονική συλλογή νομοκανόνων και έδρασε βάσει αυτής όταν ζήτησε από τον τσάρο να μην επεμβαίνει στα εκκλησιαστικά ζητήματα.
- Ο Νίκων αρνείται στον τσάρο κάθε δικαιοδοσία στους ιερείς και κάθε δικαίωμα να συγκαλεί συνόδους, να ορίζει πατριάρχες και επισκόπους ή να οικειοποιείται Εκκλησιαστική περιουσία. Επιπλέον, δηλώνει ξεκάθαρα την πεποίθησή του ότι η πνευματική εξουσία είναι ανώτερη της κοσμικής. Όλες οι παραπάνω απόψεις πρέπει να φάνηκαν περίεργες για τη μοσχοβίτικη νοοτροπία και εντελώς ξένες στην παραδοσιακή εξέλιξη της πολιτικής ζωής της Ρωσίας.
- Ο Νίκων δεν έπρεπε να στηριχτεί σε ένα πλαστό λατινικό έγγραφο, που ψευδώς αποδιδόταν στον Μεγάλο Κωνσταντίνο, αλλά στην Νεαρά 6 του Ιουστινιανού. Σε αυτήν τονίζονταν το μεγαλείο της βασιλείας και της ιεροσύνης και διακήρυττε ότι το καλό των ανθρώπων εξαρτιόταν από την αρμονική συνύπαρξη των δύο εξουσιών. Το παραπάνω έγγραφο είχε συμπεριληφθεί στον ρωσικό νομοκάνονα εξ αρχής και φαίνεται ότι είχε αποτελέσει έμπνευση για τους μητροπολίτες του Κιέβου στις σχέσεις τους με την κοσμική εξουσία.

Κοινωνία και πολιτική ιδεολογία στη Ρωσία του Μεγάλου Πέτρου.

- Η μοσχοβίτικη αντίληψη της απολυταρχικής θεοκρατικής μοναρχίας, που είχε κληρονομηθεί από το Βυζάντιο, είχε υποστεί κάποιες αλλαγές, ήδη, κατά την βασιλεία του πατέρα και του αδελφού του Πέτρου
- Ο ηγεμόνας έπρεπε να ενδιαφέρεται όχι μόνο για την πνευματική τελείωση των υπηκόων του, αλλά και για το κοινό καλό όσον αφορά στα υλικά αγαθά.
- Ο Πέτρος έλαβε την παραδοσιακή μοσχοβίτικη εκπαίδευση και πολλά από τα έγγραφά του απηχούν την παλαιά αντίληψη του τσάρου, ως προστάτη της Ορθοδοξίας, στον οποίο ο Θεός είχε εμπιστευτεί την εξουσία και την προάσπιση του δικαίου. Με αυτήν την παραδοσιακή αντίληψη αναμειγνύεται, ωστόσο, και η νέα αντίληψη. Αυτή η αντίληψη περί κοινού καλού έγινε η βασική αρχή της βασιλείας του και ενέπνευσε όλη την νομοθεσία και διοίκησή του. Η απολυταρχική παράδοση, την οποία είχε κληρονομήσει, του έδωσε το αδιαμφισβήτητο δικαίωμα να πραγματοποιήσει, έστω και με τη βία, το πρόγραμμά του για το συμφέρον του κοινού καλού, όπως ο ίδιος το αντιλαμβανόταν.
- Δημιουργία συγκλήτου (1711), που αποτελείτο από μία μικρή ομάδα αξιωματούχων που είχε ορίσει ο τσάρος και στους οποίους είχε εμπιστευτεί την έκδοση νέας νομοθεσίας, την επίβλεψη της διοίκησης όλης της αυτοκρατορίας και τη λειτουργία της ως ανώτατου δικαστηρίου. Αυτός ο θεσμός διατηρήθηκε μέχρι το 1917. Η σύγκλητος επίσης, προορίζονταν να ενεργεί ως αντιβασιλεία κατά την απουσία του τσάρου.
- Οι πολλές διοικητικές υπηρεσίες που είχαν κληρονομηθεί από το παρελθόν αντικαταστάθηκαν, το 1718, από εννέα κολλέγια (είδος υπουργείων) τα οποία χειρίζονταν τις ζωτικές κρατικές υποθέσεις, για παράδειγμα, τις εξωτερικές υποθέσεις, τις οικονομικές υποθέσεις, τον πόλεμο, το ναυτικό, τα δημοσιονομικά, τη δικαιοσύνη. Αποτελούσαν μίμηση του γερμανικού και σουηδικού συστήματος και διατηρήθηκαν μέχρι την βασιλεία του Αλεξάνδρου Α', ο οποίος τα μετέτρεψε σε σύγχρονα υπουργεία.
- Η ωφελμιστική αρχή της ευημερίας της πολιτείας υπαγόρευσε τις μεταρρυθμίσεις του Πέτρου στον στρατό και ενέπνευσε τη διαίρεση του λαού σε τάξεις, καθεμία από τις οποίες θα έπρεπε να υπηρετεί το κράτος ανάλογα με την ιδιότητά της. Οι ευγενείς ήσαν υποχρεωμένοι να υπηρετούν στον στρατό ή τη δημόσια διοίκηση· η στρατολόγηση στρατιωτών διαμοιράστηκε μεταξύ των ομάδων των χωρικών· οι προαγωγές στο στράτευμα κανονίζονταν όχι σύμφωνα με τα προνόμια της καταγωγής, αλλά αξιοκρατικά, ενώ η άνοδος στα αξιώματα των άλλων υπηρεσιών είχε οργανωθεί με βάση έναν πίνακα ιεραρχίας.

Κοινωνία και πολιτική ιδεολογία στη Ρωσία του Μεγάλου Πέτρου.

- Υπήρξε μία μεταρρύθμιση η οποία μπορεί να θεωρηθεί επιβλαβής στην εξέλιξη της Ρωσίας, καθώς προκάλεσε την απότομη ρήξη με την παλαιά παράδοση που είχε καθοδηγήσει τη Ρωσία στο παρελθόν και την οποία οι περισσότεροι υπήκοοί του θεωρούσαν ιερή: η μεταρρύθμιση της εκκλησιαστικής οργάνωσης, η οποία σήμανε το τέλος του ρωσικού πατριαρχείου και την αντικατάστασή του από μία σύνοδο υπό κρατική επίβλεψη.
- Ο Πέτρος θεωρούσε τη βασιλεία του ως ένα προνομιακό καθήκον το οποίο του είχε εμπιστευθεί ο Θεός, στον Όποϊον θα έπρεπε κάποτε να δώσει λόγο.
- Συνεπώς, το κράτος θα πρέπει να τρέφει ζηρό ενδιαφέρον για τη θρησκεία και ο ηγεμών θα πρέπει να φροντίζει για την εκπλήρωση εκ μέρους της Εκκλησίας των εκπαιδευτικών και ηθικών καθηκόντων της. Το απολυταρχικό κράτος δίνει στον ηγεμόνα απεριόριστη δύναμη επί όλων των θεσμών εξουσίας και αυτό σημαίνει επίσης την επίβλεψη όλων των ομολογιών.
- Ο συνδυασμός των νέων αυτών ορισμών με τις παλαιές ρωσικές αντιλήψεις προμήνυε μία αυστηρότερη επίβλεψη των δραστηριοτήτων της Εκκλησίας από το κράτος, αλλά αυτό δεν απέκλειε τη συνέχεια του θεσμού του πατριαρχείου. Όμως, οι πρόσφατες εξελίξεις είχαν θορυβήσει τον Πέτρο σχετικά με τον κίνδυνο που προερχόταν από την κεφαλή της Ρωσικής Εκκλησίας, η οποία θα μπορούσε να απειλήσει την επιτυχία της νέας πολιτικής του.
- Έως τότε, οι σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας και πολιτείας στη Ρωσία είχαν εξελιχθεί, σε γενικό βαθμό, σε αρμονική συνεργασία, με την Εκκλησία να υποστηρίζει τον απόλυτο μονάρχη και να αποδέχεται την προστασία και την καθοδήγησή του. Παρά ταύτα, υπήρξε η ατυχής απόπειρα του Νίκωνος να αντιστρέψει τη σχέση αυτή και να εισαγάγει στη Μόσχα μία ξένη, δυτική και λατινική αρχή περί ανωτερότητας της εκκλησιαστικής εξουσίας σε σχέση με την κοσμική. Η απόπειρα αυτή ματαιώθηκε από τον Αλέξιο με τη συναίνεση των επισκόπων, οι οποίοι φοβούνταν, επίσης, την αυξημένη δύναμη που θα προσέδιδε στον πατριάρχη μία τέτοια θεωρία. Δυστυχώς, την ιδέα του Νίκωνος αναβίωσε, αν και σε πιο ήπια μορφή, ο πατριάρχης Αδριανός, ο οποίος, όταν καθόριζε τα δικαιώματά του, είχε και πάλι αναφέρει τη θεωρία των δύο ξιφών, που τόσο συχνά επικαλούνταν οι Δυτικοί θεωρητικοί του λατινικού εκκλησιαστικού δικαίου. Υποστήριζε ότι η Εκκλησία είχε την επίβλεψη όχι μόνο των πνευματικών, αλλά και των κοσμικών ζητημάτων, και ότι ο πατριάρχης, που ήταν εικόνα Θεού, ήταν ένας άλλος ηγεμών που δρούσε παράλληλα με τον τσάρο, ακόμη και ανώτερος αυτού.
- Υπήρχε άλλος ένας σημαντικός λόγος που ώθησε τον Πέτρο σε αυτή τη ριζική αλλαγή. Είχε πλήρη επίγνωση της οπισθοδρομικής τάσης του κλήρου και κατηγορούσε την ιεραρχία ότι παραμελούσε τη μόρφωση του κλήρου και των πιστών. Η αμέλεια αυτή της Εκκλησίας στην εκτέλεση των καθηκόντων της έβλαπτε επίσης τα συμφέροντα της πολιτείας.

Κοινωνία και πολιτική ιδεολογία στη Ρωσία του Μεγάλου Πέτρου.

- Παρόλο που ήταν άνθρωπος περισσότερο των πράξεων παρά των λόγων, ο Πέτρος αντιλήφθηκε ότι η κοινή γνώμη θα έπρεπε να προετοιμαστεί για τις σχεδιαζόμενες αλλαγές από μερικές θεωρητικές επεξηγήσεις, που θα έδειχναν ότι επιβάλλονταν όχι μόνο για πρακτικούς λόγους, αλλά και από ιστορικούς που τους συνέδεαν με τις παλαιές παραδόσεις της Μόσχας.
- Ο σχηματισμός του κράτους βασίζεται στην απόφαση των ανθρώπων, που συνάπτουν ένα συμβόλαιο με τον εκλεγμένο αρχηγό παρέχοντάς του όλη την εκτελεστική εξουσία, αλλά επειδή ο Θεός καθορίζει τη βούληση των ανθρώπων, ο ηγεμόνας μπορεί να θεωρηθεί ότι ορίζεται από τον Θεό. Ο ηγεμόνας είναι ο απόλυτος κυρίαρχος, δεν υπόκειται στους νόμους, αλλά όλοι οι υπήκοοί του οφείλουν να τον υπακούουν, ακόμη και αν πρόκειται για κακό ηγεμόνα. Η θέληση του ηγεμόνα είναι η θέληση του Θεού.
- Η δημιουργία της Ιεράς Συνόδου ως αντικαταστάτη του πατριαρχείου βασίστηκε στις σύγχρονες ιδέες της Δύσης για την απόλυτη εξουσία του μονάρχη συνδυασμένες με τις βυζαντινές θεοκρατικές αντιλήψεις. Ο θεσμός ο ίδιος φαίνεται ότι σχεδιάστηκε βάσει των κολλεγίων που εισήγαγε ο Πέτρος για την απλοποίηση της διοίκησης. Έλαβε κανονισμούς για την εσωτερική της σύνθεση παρόμοιους με εκείνους των κολλεγίων, των μελλοντικών υπουργείων.
- Η περιβολή αυτού του νέου θεσμού με λόγους και αντιλήψεις που φαίνονταν οικείες και ήταν γενικά αποδεκτές στη Μόσχα εξηγεί γιατί ο περιορισμός της εξουσίας του πατριαρχείου δεν προκάλεσε σοβαρές αντιδράσεις. Εξαιτίας αυτού, ήταν εύκολο να λάβουν την επικύρωση του νέου θεσμού από άλλα πατριαρχεία της Ανατολής, τα οποία ενισχύονταν οικονομικά από τον τσάρο. Όλα αυτά δεν μπορούσαν να καλύψουν το γεγονός ότι η Ιερά Σύνοδος θεμελιώθηκε όχι με απόφαση της Εκκλησίας, αλλά με απόφαση ενός κοσμικού ηγέτη και ότι η Ρωσική Εκκλησία είχε στην πραγματικότητα χάσει το είδος της ανεξαρτησίας που απολάμβανε πριν τον Πέτρο. Αυτού του είδους η εξάρτηση από την κοσμική εξουσία μπορούσε να γίνει αποδεκτή μόνο μέσα σε ένα θεοκρατικό καθεστώς. Η εκκοσμίκευση του κράτους και των υποχρεώσεων του ηγεμόνα θα είχε ως αποτέλεσμα η Ρωσική Εκκλησία να εξαρτάται όλο και περισσότερο από το κράτος και θα μετέτρεπε τη Σύνοδο σε έναν γραφειοκρατικό θεσμό, που θα εκτελούσε τις εντολές του τσάρου προς το συμφέρον του κράτους.

Κοινωνία και πολιτική ιδεολογία στη Ρωσία του Μεγάλου Πέτρου.

- Ένας από τους λόγους που οδήγησαν σε αυτήν την εξέλιξη ήταν η έλλειψη μορφωμένων θεολόγων και κανονιστών μεταξύ της ντόπιας ρωσικής εκκλησιαστικής ιεραρχίας. Έτσι, ο ανώτερος κλήρος δεν μπόρεσε να διασφαλίσει συγκεκριμένη θέση για τη σύνοδο κατά τα πρότυπα της συγκλήτου και των ανώτερων οργάνων του κράτους.
- Ο ρωσικός κλήρος δεν μπορούσε να προβάλει αντίσταση για να σταματήσει ή να επιβραδύνει την εκκοσμίκευση της συνόδου και την υπαγωγή της Εκκλησίας στις ανάγκες του Κράτους.
- Η εκκοσμίκευση της ρωσικής πολιτικής ιδεολογίας έφτασε στο αποκορύφωμά της κατά τη διάρκεια της βασιλείας της Αικατερίνης Β΄ και η Ρωσική Εκκλησία έχασε τα τελευταία απομεινάρια της ανεξαρτησίας της. Το λειτούργημα του ανώτατου εισαγγελέα, το οποίο είχε θεσπίσει ο Πέτρος και είχε ανατεθεί σε λαϊκό, ο οποίος ήταν επιφορτισμένος με την επίβλεψη των εργασιών της συνόδου, μετατράπηκε και ο τίτλός του έγινε ο εκπρόσωπος του κράτους, που παρουσίαζε στη σύνοδο τις επιθυμίες του τσάρου. Αργότερα, το λειτούργημα μεταβλήθηκε σε αυτοκρατορικό υπουργείο. Ο τίτλος «κεφαλή της Ρωσικής Εκκλησίας», που χρησιμοποίησε η Αικατερίνη ανεπίσημα σε μία επιστολή της στον Βολτέρω, υιοθετήθηκε επίσημα από τον τσάρο Παύλο Α΄.
- Μόλις τον 19ο αι. μπόρεσε ο ρωσικός κλήρος να υπερασπιστεί τα δικαιώματά της Εκκλησίας με ιστορικά και θεολογικά επιχειρήματα, καθώς η θεολογία είχε φτάσει σε υψηλό επίπεδο. Η μελέτη του ρωσικού παρελθόντος και το κίνημα των Σλαβόφιλων ενίσχυσε το ενδιαφέρον για μεταρρυθμίσεις στην εκκλησιαστική οργάνωση. Το 1905, αυτές οι τάσεις φάνηκαν ότι έφτασαν στο σημείο να πραγματοποιηθούν. Η σύνοδος παρουσίασε ένα σχέδιο μεταρρύθμισης και ζήτησε τη σύγκλιση ενός ρωσικού συμβουλίου που θα εξέλεγε πατριάρχη. Δυστυχώς, η επιτροπή, που εγκρίθηκε από την κυβέρνηση και επιφορτίστηκε με την προετοιμασία συμβουλίου, δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει το έργο της και η σύγκλιση του συμβουλίου αναβλήθηκε για το 1907 για «πιο ευνοϊκές συνθήκες», οι οποίες δεν ήρθαν ποτέ.

Η ΟΥΚΡΑΝΙΑ

- Στα τέλη του 15^{ου} αι., υπάρχει η πρώτη αναφορά σε Κοζάκους στα σύνορα της Λιθουανίας, στην περιοχή του Δνείπερου. Οι απαρχές των Κοζάκων δεν είναι γνωστές. Η λέξη προέρχεται από την Τουρκική-Μογγολική γλώσσα και στην μεν τουρκική σημαίνει τον ελεύθερο άνδρα ή τον ανεξάρτητο πολεμιστή, στη δε μογγολική σημαίνει τον πολεμιστή, τον νομάδα της στέπας που ζει από τις λεηλασίες.
- Οι Κοζάκοι, που αναφέρονται στα σύνορα της Λιθουανίας στα τέλη του 15^{ου} αι., ήταν κυρίως μογγολικής καταγωγής, μολονότι είχε, ήδη, εισχωρήσει το σλαβικό στοιχείο στις τάξεις τους.
- Στις τάξεις τους άρχισαν να εισέρχονται και τυχοδιώκτες. Ο αριθμός αυτών των ανθρώπων της στέπας αύξανε από νεαρούς αγρότες, τους οποίους προσείλκυαν η εύφορη γη και η ελευθερία που απολάμβαναν εκεί, καθώς σε αυτές τις περιοχές δεν είχε επεκταθεί ο θεσμός της δουλοπαροικίας.
- Οι Κοζάκοι οφείλουν την οργάνωσή τους στον Βισνεβέτσκι, ο οποίος οργάνωσε το πρώτο στρατιωτικό σώμα Κοζάκων για την υπεράσπιση του πληθυσμού της Ουκρανίας. Ο Βισνεβέτσκι ίδρυσε, το 1540 το οχυρωμένο κέντρο Σιτς της Ζαπορίσγια. Αυτή η κοινότητα, με δημοκρατική οργάνωση και κοινοκτημοσύνη των αγαθών από όλα τα μέλη της, ανέλαβε την ηγεσία όλων των Κοζάκων στην περιοχή του Δνείπερου.
- Ο αριθμός των Κοζάκων, ακόμη μικρός κατά το α΄ μισό του 16^{ου} αι., αυξήθηκε σημαντικά μετά την Ένωση του Λιούμπλιν, το 1569. Οι Πολωνοί και οι Ουκρανοί αγρότες προκειμένου να γλιτώσουν από το θεσμό της δουλοπαροικίας, κατέφευγαν στους Κοζάκους κατά κύματα. Το ουκρανικό στοιχείο στους Κοζάκους αυξήθηκε σημαντικά και, τελικά, επικράτησε.

Η Ουκρανία

- Από το 1578 και εξής, οι Πολωνοί άρχισαν να δημιουργούν ένα ειδικό στρατιωτικό σώμα από Κοζάκους, οι οποίοι γράφονταν στους στρατιωτικούς καταλόγους.
- Οι «εγγεγραμμένοι Κοζάκοι» απέκτησαν σημαντικά προνόμια κυρίως στον τομέα της τοπικής αυτονομίας και είχαν ως αρχηγό τους τον αταμάνο, τον οποίο όριζε ο βασιλιάς, έπαιρναν έναν ετήσιο μισθό, είχαν δική τους κυβέρνηση και απαλλάσσονταν από τους φόρους. Κέντρο των εγγεγραμμένων Κοζάκων ήταν η πόλη Τερεκτέμιριβ στον Δνείπερο. Σχετικά λίγοι από τους Κοζάκους ήταν γραμμένοι στους καταλόγους. Η πλειονότητά τους, αποκαλούμενοι αυτοδιοικούμενοι Κοζάκοι, θεωρούντο φυγάδες και γίνονταν μάταιες προσπάθειες να τους εξαναγκάσουν να επιστρέψουν στο καθεστώς της δουλοπαροικίας από το οποίο είχαν ξεφύγει.
- Παρόλα αυτά, η Πολωνία αναγκαζόταν συχνά να καλεί και τους μη-εγγεγραμμένους Κοζάκους για στρατιωτική βοήθεια.
- Η «περίοδος των ταραχών» στη Μόσχα, κατά την οποία η Πολωνία είχε εκδηλώσει το έντονο ενδιαφέρον της, έδωσε στους Κοζάκους την ευκαιρία να αυξήσουν τον αριθμό τους και να δείξουν τις ικανότητές τους στη μάχη και στη λεηλασία. Σύντομα, εξέπληξαν την Ευρώπη με τις τολμηρές επιδρομές τους, με τα δικά τους μικρά πλοία, εναντίων των τουρκικών παράκτιων πόλεων στη Μαύρη Θάλασσα. Έφτασαν στο σημείο να φτάσουν στην Κωνσταντινούπολη και να λεηλατήσουν τα περίχωρά της.

- Η δύναμη των Κοζάκων έφτασε στο αόμως, και εξής, οι Κοζάκοι άρχισαν, εξαιτίας των αποστολών του Ελληνικού Φαναρίου, να γίνονται υπερασπιστές της Ορθοδοξίας και του Ουκρανικού λαού.
- Αυτή η αλλαγή συνδέεται με τις νέες θρησκευτικές εξελίξεις κατά τη διάρκεια της βασιλείας του πόνγειο της κατά τις πρώτες δεκαετίες του 17^{ου} αι. Εκείνη την περίοδο συντελέστηκε μία σημαντική μεταβολή στους σκοπούς του κινήματος των Κοζάκων. Το κίνημα είχε αρχικά κοινωνικό χαρακτήρα και οι Κοζάκοι έδειχναν πολύ μικρό ενδιαφέρον για τη θρησκεία. Από τις αρχές του 17^{ου} αι., Σιγισμούνδου και συγκεκριμένα με την Ένωση του Μπρεστ, το 1596.
- Το 1/3 του πληθυσμού με δύο επισκόπους έμεινε πιστό στην Ορθοδοξία και βρήκε έναν ένθερμο εκπρόσωπο στο πρόσωπο του Κωνσταντίνου Οστρόγκσι, έναν από τους πιο σημαντικούς μεγαλογαιοκτήμονες της κοινοπολιτείας.
- Οι ουκρανικές μεσαιές τάξεις με λίγα μέλη της αριστοκρατίας έγιναν οι κύριοι υπερασπιστές της Ορθοδοξίας και αποφάσισαν να ζητήσουν τη συνδρομή των Κοζάκων. Έτσι, γύρω στα 1616, οι ελεύθεροι Κοζάκοι της Ζαπορίζγια έγιναν δεκτοί, με τον αταμάνο τους Σαγκαϊντάτσι, ως μέλη της Ορθόδοξης αδελφότητας που είχε δημιουργηθεί στο Κίεβο για την υπεράσπιση της Ορθοδοξίας. Κάτω από την προστασία των Κοζάκων το Κίεβο αναδυόταν σιγά-σιγά από τις στάχτες του και, το 1620, ο πατριάρχης Ιεροσολύμων όρισε μυστικά Ορθόδοξο μητροπολίτη στο Κίεβο και πέντε επισκόπους. Η Πολωνία αρνήθηκε να αναγνωρίσει τη νέα Ορθόδοξη ιεραρχία, γεγονός που παρείχε στον τσάρο και τη Μόσχα την αφορμή να εμφανιστούν ως προστάτες των Ουκρανών Ορθόδοξων που διώκονταν από την Πολωνική Καθολική ιεραρχία και κυβέρνηση.
- Στο μεταξύ οι Ορθόδοξοι Ουκρανοί ισχυροποιούσαν τη θέση τους ιδρύοντας σχολεία για την εκπαίδευση του κλήρου και των νέων και δημιουργώντας τυπογραφείο στο Κίεβο το οποίο εξέδιδε πολυάριθμα εκκλησιαστικά βιβλία για τον κλήρο και τους πιστούς. Οι αδελφότητες στο Λβοβ και στο Κίεβο είχαν το μεγαλύτερο μερίδιο δράσης προς αυτήν την κατεύθυνση. Κάτω από την προστασία των Κοζάκων, το Κίεβο αναπτυσσόταν και η περίφημη Μονή των Σπηλαίων γινόταν σημαντικό θρησκευτικό κέντρο για τους Ορθόδοξους της Πολωνίας-Λιθουανίας. Ο μητροπολίτης Κίεβου, υπό την προστασία των Κοζάκων, αφού περίμενε εις μάτην την επικύρωση από τον Σιγισμούνδο Γ', απευθύνθηκε, το 1625, στη Μόσχα, προσφέροντας την υπαγωγή του Ορθόδοξου Ουκρανικού πληθυσμού στη Μόσχα προκειμένου να γλυτώσει από τις διώξεις της Πολωνίας.

Η Ουκρανία

- ΗΕθνική Συνέλευση που συγκλήθηκε από τον τσάρο Αλέξη αποφάσισε ότι οι Κοζάκοι έπρεπε να τεθούν υπό την προστασία της Μόσχας και ότι θα έπρεπε να κηρύξουν τον πόλεμο στην Πολωνία. Το 1653, οι απεσταλμένοι του τσάρου δέχθηκαν τον όρκο υποταγής του αταμάνου και εγγυήθηκαν όλα τα προνόμια και τα δικαιώματα που απολάμβαναν μέχρι τότε οι Κοζάκοι και Ουκρανοί. Η συμφωνία του Περεγιασλάβλ ολοκληρώθηκε στη Μόσχα, όπου συνεχίστηκαν οι διαπραγματεύσεις (1654).
- Το κείμενο της συμφωνίας του Περεγιασλάβλ δεν έχει διασωθεί και οι Ρώσοι και Ουκρανοί ιστορικοί διαφωνούν ως προς την ερμηνεία και το περιεχόμενό της. Οι Ρώσοι υποστηρίζουν ότι επρόκειτο για προσάρτηση της Ουκρανίας στο Κράτος της Μόσχας, ενώ οι Ουκρανοί πιστεύουν ότι επρόκειτο απλώς για προσωπική ή πραγματική ένωση δύο ανεξάρτητων κρατών.
- Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι Κοζάκοι είχαν υποσχεθεί υποταγή στον τσάρο, αλλά με τον όρο να διατηρήσουν τα προνόμια και τα δικαιώματά τους. Δεν υπήρξε άνευ όρων παράδοση. Αυτό φαίνεται από την επικύρωση των προνομίων των Κοζάκων, των μεγαλογαιοκτημόνων και των πόλεων της Ουκρανίας, που έγινε από τον τσάρο, μετά τις συνομιλίες στη Μόσχα. Η Ουκρανία απέκτησε ένα μεγάλο βαθμό αυτοδιοίκησης, παρόλο που οι διπλωματικές της σχέσεις με τους γείτονές της περιορίστηκαν ως ένα βαθμό. Ο αταμάνος θα εκλεγόταν από τους Κοζάκους, αλλά έπρεπε να πληροφορήσει τον τσάρο για την εκλογή του και να υποσχεθεί υποταγή. Φαίνεται λοιπόν ότι ο Τσμελνύσκι θεωρούσε τον τσάρο επικυρίαρχο και όχι απλώς σύμμαχο. Αυτού του είδους η σχέση επιβεβαιώνεται και από τους όρους –που, ωστόσο, δεν τέθηκαν ποτέ σε εφαρμογή–, που έλεγαν ότι η εξουσία του τσάρου έπρεπε να εκπροσωπείται στην Ουκρανία από την παρουσία των βοεβόδων του, οι οποίοι θα κατοικούσαν στις μεγαλύτερες πόλεις και ότι οι φόροι θα έπρεπε να συγκεντρώνονται στο θησαυροφυλάκιο της Μόσχας. Το γεγονός ότι οι όροι της συμφωνίας δεν διατυπώθηκαν με ακρίβεια και ότι οι τσάροι συχνά άφηναν τους αταμάνους να δρουν ως ηγεμόνες της Ουκρανίας εξηγεί τις διαφορετικές ερμηνείες της συμφωνίας.

ΟΙ ΠΟΛΩΝΟΙ

- Η Γιαντβίγκα στέφθηκε βασίλεως της Πολωνίας, το 1384.
- Οι ευγενείς, προγραμματίσαν μια ένωση με τη Λιθουανία, η οποία θα τερμάτιζε τις λιθουανικές επιδρομές ενάντια στην Πολωνία και θα δημιουργούσε μια δύναμη ικανή να σταματήσει την επέκταση του Τευτονικού Τάγματος. Οι Πολωνοί, επίσης, ήλπιζαν ότι με τον εκχριστιανισμό της Λιθουανίας, που ήταν το τελευταίο ειδωλολατρικό κράτος στην Ευρώπη, θα εξουσίαζαν αυτήν τη μεγάλη χώρα και πολιτικά.
- Ο ηγεμόνας της Λιθουανίας, Γιαγκιέλλο, δέχτηκε την πολωνική προσφορά. Προσδοκούσε οι Πολωνοί να τον υποστηρίξουν εναντίον του Τευτονικού Τάγματος, του κράτους της Μόσχας και του εξαδέλφου του, Βίτολντ, ο οποίος ήθελε τον λιθουανικό θρόνο για τον εαυτό του.
- Το 1385, υπογράφηκε η Πολωνό-Λιθουανική προσωπική ένωση. Η Λιθουανία δέχτηκε τον χριστιανισμό από την Πολωνία και οι Λιθουανοί ευγενείς έλαβαν πολωνικά οικόσημα και τα προνόμια της πολωνικής αριστοκρατίας. Ο Γιαγκιέλλο βαπτίσθηκε, έλαβε χριστιανικό όνομα και έμεινε γνωστός ως Λαδισλάβος Γιαγκιέλλο. Το 1386, νυμφεύθηκε τη Γιαντβίγκα και στέφθηκε βασιλιάς της Πολωνίας.
- Η Πολωνία-Λιθουανία ήταν μία χαλαρή ομοσπονδία. Όχι μόνο τα δύο κράτη είχαν διαφορετική επίσημη γλώσσα και ξεχωριστούς στρατούς, νόμους και δικαστικά και διοικητικά συστήματα, αλλά, επίσης, οι Λιθουανοί ευγενείς προστάτευαν έντονα την ιδιαιτερότητά τους. Δεν δέχονταν αυτόματα κάθε νέο Πολωνό βασιλιά ως τον μεγάλο δούκα τους, αλλά εξέλεξαν τους δικούς του μονάρχες εντός της δυναστείας των Γιαγκιέλλων. Το πολωνικό-λιθουανικό κράτος ήταν ένα σύνθετο φαινόμενο.
- Ο εκπολιτισμός της Λιθουανίας προχωρούσε αργά, σε αντίθεση με την πεποίθηση των περισσότερων Πολωνών, και στην πραγματικότητα δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Κατοικούμενη από πολλές εθνότητες και από πιστούς διαφόρων θρησκειών, ευρισκόμενη μεταξύ τριών αναπτυσσομένων δυνάμεων (της αυτοκρατορίας των Αψβούργων, του κράτους της Μόσχας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας), η Πολωνία-Λιθουανία έπρεπε να διαμορφώσει το δικό της πρωτότυπο και αποδοτικό πολιτικό σύστημα. Η εξέλιξη ήταν σταδιακή.

Οι Πολωνοί

- Οι Πολωνοί ευγενείς έλαβαν προνόμια που έκαναν τη θέση τους ελκυστική και τους επέτρεπαν να κυριαρχήσουν στο κράτος τους. Τον 14^ο αιώνα, εμφανίστηκε στην Πολωνία μία περιφερειακή αυτοδιοίκηση. Οι ευγενείς καθιέρωσαν ένα επαρχιακό Συμβούλιο των Γαιοκτημόνων, που μετασχηματίστηκε αργότερα σε Δίαιτες (*sejmiki*), που ελάμβανε αποφάσεις για τα τοπικά ζητήματα. Ξεκινώντας στις αρχές του 15^{ου} αιώνα, τα Βασιλικά Συμβούλια συνέρχονταν για να διαπραγματευθούν με τους αντιπροσώπους των Διαιτών.
- Το 1463, διαμορφώθηκε ένα Κοινοβούλιο με δύο βουλές, αποτελούμενο από τη Γερουσία (την άνω βουλή) και το *Sejm* (την κάτω βουλή), τα μέλη του οποίου αντιπροσώπευαν τις Δίαιτες. Οι γερουσιαστές επιλέγονταν από τον μονάρχη μεταξύ των ανωτάτων κρατικών αξιωματούχων. Εξέφραζαν τις απόψεις τους σχετικά με τη νομοθεσία στο *Sejm* και συζητούσαν θέματα εξωτερικής πολιτικής.
- Το σύνταγμα του 1505, γνωστό ως *Nihil novi* («Τίποτα νέο»), εγγυήθηκε στη βουλή των αντιπροσώπων ότι «κανένας νέος νόμος δεν θα γίνει από εμάς [τον βασιλιά] ή τους διαδόχους μας, χωρίς τη συγκατάθεση των μελών του Κοινοβουλίου και των περιφερειακών αντιπροσώπων». Ο νόμος αυτός, που όριζε ότι ο βασιλιάς δεν είχε κανένα δικαίωμα να νομοθετήσει χωρίς την έγκριση του *Sejm* και της Γερουσίας, αναγνώριζε επισήμως την ύπαρξη του Κοινοβουλίου με τις δύο βουλές.
- Η αριστοκρατία, που αποτελούσε περίπου το 8% του συνολικού πληθυσμού της Πολωνίας-Λιθουανίας, ήταν η μόνη τάξη που συμμετείχε πλήρως στην πολιτική. Το 1505, οι εκπρόσωποι των πόλεων έχασαν το δικαίωμά τους να αντιπροσωπεύονται στο *Sejm*.
- Οι αγρότες υποβιβάστηκαν στο καθεστώς των δούλων. Οι περισσότεροι αγρότες περιήλθαν στην κυριότητα των φεουδαρχών κυρίων. Τον 16^ο αιώνα, η υποχρέωση αγγαρείας ανήλθε σε έξι ή και επτά ημέρες εβδομαδιαίως και οι αγρότες υπάγονταν στη δικαιοδοσία των γαιοκτημόνων.
- Οι βασιλείς διατηρούσαν ακόμα σημαντικές εξουσίες και η αριστοκρατία ήταν διαιρεμένη. Κατά τη διάρκεια της Μεταρρύθμισης, πολλοί ευγενείς εγκατέλειψαν την Καθολική Εκκλησία και έγιναν μέλη προτεσταντικών δογμάτων.

- Τον 16^ο αιώνα, οι πλούσιοι ευγενείς μετατράπηκαν σε ολιγαρχία και η μεσαιά αριστοκρατία ξεκίνησε μία πολιτική εκστρατεία εναντίον τους, γνωστή ως το Κίνημα «εκτέλεσης του νόμου».
- Ζητούσε την ισότητα μεταξύ των ευγενών και είχε την απαίτηση το κράτος να πάρει πίσω τα κτήματα που κατείχαν παράνομα μεγιστάνες των οποίων οι πρόγονοι είχαν λάβει γη ως αντάλλαγμα για υπηρεσίες, τις οποίες, πλέον, δεν προσέφεραν. Η αριστοκρατία απαίτησε, επίσης, περισσότερα προνόμια και επέμενε στην ελεύθερη εκλογή του βασιλιά. Το Κίνημα Εκτέλεσης, εντούτοις, δεν επέτυχε τους στόχους του.
- Το 1569, επιβλήθηκε η Ένωση του Lublin, η οποία αντικατέστησε την προσωπική ένωση μεταξύ Πολωνίας και Λιθουανίας με μία πραγματική διακρατική ομοσπονδιακή ένωση, την Πολωνο-Λιθουανική Κοινοπολιτεία, βασισμένη σε κοινούς θεσμούς.
- Αν και τα νομικά συστήματα και οι διοικήσεις παρέμεναν ξεχωριστές, οι βασιλείς υποτίθεται ότι θα εκλέγονταν από κοινού, τα κοινοβούλια συνεδρίαζαν από κοινού σε πολωνικό έδαφος και η Κοινοπολιτεία δρούσε ως ενιαία οντότητα στις εξωτερικές υποθέσεις.
- Τον Απρίλιο του 1573, περίπου 50.000 ευγενείς συγκεντρώθηκαν κοντά στη Βαρσοβία και εξέλεξαν τον Ερρίκο βασιλιά της Πολωνίας. Πριν από τη στέψη, έπρεπε να υπογράψει δύο σειρές εγγράφων· αυτά επικυρώθηκαν αργότερα από όλους όσους ανέβηκαν στον θρόνο.
- Η πρώτη ομάδα εγγράφων, που γίνονταν αποδεκτά κάθε φορά χωρίς αλλαγή και αποκλήθηκαν Άρθρα του Ερρίκου, συνόψιζαν όλα τα προνόμια της αριστοκρατίας και όριζαν ότι ο βασιλιάς θα συγκαλούσε το *Sejm* κάθε δύο χρόνια, δεν θα όριζε διάδοχο στον θρόνο, ούτε θα νυμφευόταν χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου, και θα είχε περιορισμένα νομοθετικά δικαιώματα και περιορισμένη εξουσία επί της μαζικής επιστράτευσης (οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων βασισμένη στην αρχή ότι κάθε ευγενής ήταν υποχρεωμένος να συμμετέχει στις πολεμικές επιχειρήσεις του μονάρχη του) και ότι 16 γερουσιαστές θα τον συνόδευαν ως μόνιμοι σύμβουλοι.
- Η δεύτερη σειρά εγγράφων, τα λεγόμενα *Pacta Conventa*, περιείχε συγκεκριμένους όρους για κάθε βασιλιά που τα υπέγραφε.
- Το 1652, ένα μέλος του *Sejm* χρησιμοποίησε για πρώτη φορά το δικαίωμα που έμεινε γνωστό ως *liberum veto*. Μετά το 1652, χρησιμοποιούμενο όλο και συχνότερα, παρέλυσε το πολιτικό σύστημα της Πολωνίας.

Η παρακμή και ο Διαμελισμός : 17^{ος}-18^{ος} αι.

- Η αυξανόμενη αναρχία και η παρακμή χαρακτήρισαν τους χρόνους των Σαξόνων.
- Μετά το θάνατο του Αυγούστου Γ΄, το 1763, η Αικατερίνη Β΄ η Μεγάλη τοποθέτησε τον Στανίσλαβο Αύγουστο Πονιατόφσκι (1764-1795) στο θρόνο της Πολωνίας, το 1764. Ο νέος βασιλέας ξεκίνησε νέες μεταρρυθμίσεις. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις, ωστόσο, θεωρήθηκαν από την αριστοκρατία ως επίθεση στις ελευθερίες της που ενορχηστρώνονταν από την Ρωσία. Μετά την απαγωγή πολωνών ευγενών που αντιτίθεντο στον ρωσικό έλεγχο, από τον ρώσο πρεσβευτή στη Βαρσοβία, η συντηρητική και πατριωτική αριστοκρατία εξεγέρθηκε, το 1768. Γνωστή ως Συνομοσπονδία του Μπαρ, δεδομένου ότι δημιουργήθηκε στο μικρό χωριό Μπαρ της Ποντόλια, οι εξεγερθέντες αγωνίστηκαν ενάντια στις μεταρρυθμίσεις και την ξένη παρέμβαση στις πολωνικές εσωτερικές υποθέσεις.
- Συγχρόνως, μια δημοφιλής εξέγερση, η εξέγερση Koliivshchyna, ξεκίνησε στην πολωνική Ουκρανία. Εκμεταλλευόμενη το χάος που προκλήθηκε από τη Συνομοσπονδία του Μπαρ, την ουκρανική επανάσταση, και τον ρωσο-τουρκικό πόλεμο, η Αυστρία προσάρτησε ορισμένα πολωνικά εδάφη, το 1770, δείγμα αυτού που επρόκειτο να ακολουθήσει.
- Δύο χρόνια αργότερα, κατόπιν πρωτοβουλίας του Φρειδερίκου Β΄ της Πρωσίας (1740-1786), η Πρωσία, η Ρωσία, και η Αυστρία οργάνωσαν τον Πρώτο Διαμελισμό της Πολωνίας Σύμφωνα με τον αντι-πολωνικό συνασπισμό, η διαίρεση ήταν απαραίτητη για να σωθεί η διεθνής ισορροπία δυνάμεων, τάξη και αρμονία που απειλήθηκε από τη «πολωνική αναρχία.»
- Ως συνέπεια του Διαμελισμού, η Κοινοπολιτεία έχασε το 30% του εδάφους της, το 37% του πληθυσμού της, πολλούς σημαντικούς πόρους, την πρόσβαση στη Βαλτική, και τα φυσικά νότια σύνορά της, τα Καρπάθια.
- Η εξαντλημένη Κοινοπολιτεία δεν μπορούσε να προβάλει αντίσταση. Οι περισσότεροι από τους κατοίκους της δέχτηκαν παθητικά την καταστροφή. Οι ευγενείς, όμως, είδαν το διαμελισμό ως ταπείνωση και προειδοποίηση.

Η παρακμή και ο Διαμελισμός : 17^{ος}-18^{ος} αι.

- Το 1773, σχηματίστηκε η Επιτροπή Εθνικής Εκπαίδευσης.
- Στις 3 Μαΐου 1791, μετά από μακροχρόνιες και λεπτομερείς προετοιμασίες, με ένα πραξικόπημα υπέρ της νομιμότητας, το *Sejm* υπερψήφισε ένα νέο σύνταγμα, που θεωρήθηκε ευρέως ως σύμβολο της ελπίδας και των προσπαθειών να διασωθεί η ύπαρξη της Κοινοπολιτείας.
- Το πρώτο αυτό σύγχρονο ευρωπαϊκό σύνταγμα (και το δεύτερο στον κόσμο, με πρώτο το σύνταγμα του 1787 στις Ηνωμένες Πολιτείες) αντικατέστησε την εκλεκτορική μοναρχία με εκείνη της συνταγματικής και κληρονομικής και πρόσφερε το θρόνο, στη δυναστεία των Wettin. Κατήργησε το *liberum veto* και περιόρισε τις ελευθερίες της αριστοκρατίας. Επιπλέον, αναγνώρισε την κυριαρχία των ανθρώπων ως πηγή κάθε νόμου, εγγύοταν τη θρησκευτική ελευθερία, διαίρεσε την εξουσία σε τρεις ευδιάκριτους κλάδους, τη νομοθετική, την εκτελεστική, και τη δικαστική, οργάνωσε μια σύγχρονη κυβέρνηση υπεύθυνη έναντι του Κοινοβουλίου και αποφάσισε να αναδιοργανώσει το στρατό. Αυτό το σύνταγμα ολοκλήρωσε την ένωση με τη Λιθουανία, δημιουργώντας μια κυβέρνηση, ένα σύστημα διοίκησης, έναν στρατό, και ένα Υπουργείο Οικονομικών και για τα δύο μέρη της Κοινοπολιτείας. Οι αστοί έλαβαν διάφορα δικαιώματα που προηγουμένως απολάμβανε μόνο η αριστοκρατία, όπως το (περιορισμένο) δικαίωμα της συμμετοχής στη Δίαιτα.
- Το σύνταγμα έγινε δεκτό με ενθουσιασμό στη δυτική Ευρώπη, αλλά ανησύχησε τους γείτονες της Πολωνίας. Η Ρωσία υπέγραψε μια συνθήκη ειρήνης με την Τουρκία, τον Μάιο του 1792, και έστειλε πάνω από 90.000 στρατεύματα για να τιμωρήσει τον απειθρή υποτελή της. Η Πρωσία έσπασε την αμυντική συμμαχία της με την Πολωνία και ενώθηκε με τους Ρώσους. Σε ένα ουκρανικό συνοριακό χωριό της Targowica, μια ομάδα Πολωνών συντηρητικών ρωσόφιλων γαιοκτημόνων οργάνωσε μια συνομοσπονδία προς υπεράσπιση της Χρυσής Ελευθερίας.
- Ο μη-καλά εκπαιδευμένος πολωνικός στρατός δεν μπόρεσε να σταματήσει τα ρωσικά στρατεύματα, τα οποία έδωσαν την εξουσία της Πολωνίας στους γαιοκτήμονες της Targowica. Εκείνοι αντέστρεψαν όλες τις αλλαγές που προωθούσε το σύνταγμα αλλά δεν μπόρεσαν να οργανώσουν κυβέρνηση, και η Ρωσία με την Πρωσία αποφάσισαν να διαιρέσουν εκ νέου την Κοινοπολιτεία, χρησιμοποιώντας ως πρόφαση τη θεωρία ότι η «θανάσιμη επανάσταση που έχει εμφανιστεί στη Γαλλία» είχε διαδοθεί στην Πολωνία και απειλούσε τις χώρες τους.

Η παρακμή και ο Διαμελισμός : 17^{ος}-18^{ος} αι.

- Ο Δεύτερος Διαμελισμός, το 1793, άφησε μόνο μία μικρή πολωνική έκταση 215.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων και 4 εκατομμύριων κατοίκων.
- Η Κοινοπολιτεία παρέμεινε υπό την κατοχή των Ρώσων, οι οποίοι συνέλαβαν τους Πολωνούς πατριώτες και άρχισαν να διαλύουν τον πολωνικό στρατό. Το Μάρτιο του 1794, ένα από τα στρατιωτικά συντάγματα εξεγέρθηκε. Οι ειδήσεις για την εξέγερση προκάλεσαν επιτυχείς εξεγέρσεις στην Κρακοβία, τη Βαρσοβία, και τη Βίλνα. Ο στρατηγός Θαδδαιός Κοστιούσκο, ένας διάσημος παλαίμαχος της αμερικανικής επανάστασης, επιλέχθηκε ως αρχηγός της εξέγερσης και νίκησε το ρωσικό στράτευμα στο Ρακλαβίτς, στις 4 Απριλίου 1794.
- Ο Κοστιούσκο προσπάθησε να ξεκινήσει μια εθνική εξέγερση στο ύψος της αμερικανικής, αλλά η αριστοκρατία ήταν ενάντια στις κοινωνικές αλλαγές που θα ακολουθούσαν και ιδιαίτερα αντιδρούσε στην απελευθέρωση των αγροτών.
- Τον Οκτώβριο του 1794, ο Κοστιούσκο ηττήθηκε και φυλακίστηκε.
- Το Νοέμβριο, οι Ρώσοι πήραν τη Βαρσοβία.
- Τον Ιανουάριο του 1795, η Πρωσία, η Ρωσία, και η Αυστρία, που έστειλαν επίσης στρατεύματα στα πολωνικά σύνορα, υπέγραψαν τη συνθήκη που θέσπισε τον Τρίτο Διαμελισμό της Πολωνίας. Οι δυνάμεις του διαμελισμού υπέγραψαν μια συμφωνία σχετικά με «την ανάγκη να καταργηθούν όλα, τα οποία μπορούν να θυμίζουν την ύπαρξη του βασιλείου της Πολωνίας.».

ΟΙ ΤΣΕΧΟΙ

Η εποχή των Χουσιτών

- Το 1403, Γερμανοί στο πανεπιστήμιο της Πράγας, σε μια προσπάθεια να διατηρήσουν τον έλεγχό τους στις αποφάσεις του πανεπιστημίου, καταδίκασαν τα γραπτά του Άγγλου κληρικού John Wycliffe ως αιρετικά. Οι Τσέχοι αντίπαλοι των Γερμανών συσπειρώθηκαν γύρω από τον Ιωάννη Χους, ο οποίος δίδασκε στο πανεπιστήμιο και, από το Φεβρουάριο του 1402, κήρυξε στο Παρεκκλήσι της Βηθλεέμ της Πράγας (που είχε ανεγερθεί το 1391).
- Η διαμάχη συνεχίστηκε και, το 1409, ο Βεντσεσλάβος χορήγησε στους Τσέχους την πλειοψηφία στο πανεπιστήμιο για να κερδίσει την υποστήριξη των Τσέχων καθηγητών στην προσπάθειά του ενάντια στον Αρχιεπίσκοπο της Πράγας. Ως αντίδραση, αρκετοί Γερμανοί καθηγητές και σπουδαστές αποχώρησαν από την Πράγα και κατέφυγαν στη Λειψία, όπου συμμετείχαν στην ίδρυση του εκεί πανεπιστημίου. Ο Χους έγινε ο νέος πρύτανης του πανεπιστημίου.
- Όταν η Σύνοδος της Κωνσταντίας αποφάσισε να εξηγήσει ο Χους τις διδασκαλίες του, ο Σιγισμούνδος, ως αυτοκράτορας, εγγυήθηκε στον Χους την ασφάλη του μετάβαση. Ωστόσο, ο Χους συνελήφθη τον Νοέμβριο του 1414, δικάστηκε ως αιρετικός, και κήκε στην πυρά, στις 6 Ιουλίου 1415.
- Οι μεταρρυθμιστές των διαφόρων τάσεων έθεσαν κατά μέρος τις διαφωνίες τους και ενώθηκαν με τους ευγενείς της Βοημίας για να διαμαρτυρηθούν για τη σύλληψη και την εκτέλεση του Χους, εν μέρει επειδή οι Τσέχοι αισθάνθηκαν να μειώνονται από τους ξένους.
- Οι Τσέχοι μεταρρυθμιστές υιοθέτησαν την πρακτική της προσφοράς στους πιστούς όχι μόνο της όστιας αλλά και του κρασιού κατά τη διάρκεια της Θείας Κοινωνίας.
- Τον Ιούλιο του 1419 ένας πλήθος μεταρρυθμιστών βάδισε στην Αίθουσα της Νέας Πόλης για να απαιτήσει να απελευθερωθούν αρκετοί από τους υποστηρικτές τους. Όταν οι σύμβουλοι του βασιλιά αρνήθηκαν, οι διαδηλωτές μπήκαν στην Αίθουσα και έριξαν τους συμβούλους του βασιλιά στο πλήθος, το οποίο τους σκότωσε.
- Οι ιστορικοί δέχονται γενικά αυτήν την πράξη, γνωστή ως την πρώτη Εκπαραθύρωση της Πράγας, ως την αρχή του πολέμου των Χουσιτών.

Η εποχή των Χουσιτών

- Ορισμένες πεποιθήσεις ένωσαν όλους τους Χουσίτες, όπως το δικαίωμα να κοινωνούν και με κρασί και με όστια, η ισχύς της μετουσίωσης, ο έγγαμος κλήρος που απείχε από τα υλικά αγαθά, και η πεποίθηση ότι τα αγάλματα, τα άμφια, και τα στολίδια ήταν περιττά, όχι όμως αμαρτωλά. Ωστόσο, υπήρξαν σημαντικές διαφορές μεταξύ διαφόρων τάσεων των μεταρρυθμιστών Χουσιτών.
- Οι Ουτρακίστες επεδίωκαν μία μετριοπαθή εκκλησιαστική μεταρρύθμιση, δέχονταν πολλές αρχές της Πρωτοχριστιανικής Εκκλησίας, και ήταν κοντά στους Καθολικούς.
- Οι πιο ριζοσπαστικοί Χουσίτες δέχονταν τη διδασκαλία που βασιζονταν μόνο στη Βίβλο, είχαν χιλιαστικές πεποιθήσεις, και προωθούσαν κοινωνική πολιτική, γεγονός που τους απέφερε την υποστήριξη των αγροτικών και αστικών κατώτερων στρωμάτων. Οι ριζοσπάστες Χουσίτες ανοικοδόμησαν την πόλη Χραντίστε στη νότια Βοημία, το 1420, και την μετονόμασαν Tábor. Συσπειρώθηκαν υπό την ηγεσία του Ιωάννη Ζίσκα, που ήταν πεπειραμένος στρατιωτικός ηγέτης.
- Αντιμέτωπες με την καθολική απειλή μετά από την Εκπαραθύρωση της Πράγας, οι δύο ομάδες Χουσιτών συσπειρώθηκαν γύρω από τον Ζίσκα και διακήρυξαν τα Τέσσερα Άρθρα της Πράγας, τον Ιούνιο του 1420, ένα σημαντικό έγγραφο στην ιστορία της θρησκευτικής ανεκτικότητας.
- Απαιτούσε την ελευθερία της θρησκείας στη Βοημία και για τους Χουσίτες και για τους Καθολικούς, το δικαίωμα της μετάληψης και με τους δύο τρόπους, την απαίτηση της ένδειας για την ιεροσύνη, και την τιμωρία όλων των θανάσιμων αμαρτημάτων προκειμένου να συντηρηθεί η φήμη και να προωθηθεί η ευημερία της χώρας. Η ενότητα των Χουσιτών, εντούτοις, ήταν επιφανειακή.

Η εποχή των Χουσιτών

- Το 1420, ο παπάς κήρυξε σταυροφορία –την πρώτη από πέντε– ενάντια στους Τσέχους, και οι καθολικές δυνάμεις ηττήθηκαν από τους Χουσίτες, τον Ιούλιο, στο Βίτκοβ.
- Από καιρό σε καιρό, και οι δύο πλευρές είχαν κάνει κινήσεις για συμβιβασμό, αλλά τώρα οι Τσέχοι είχαν κουραστεί από τον πόλεμο και οι Καθολικοί συνειδητοποίησαν ότι δεν θα μπορούσαν να νικήσουν τους Χουσίτες.
- Ο Προκόπ Χόλυ και μια αντιπροσωπεία Χουσιτών πήγαν στη Βασιλεία της Ελβετίας, τον Ιανουάριο του 1433, να διαπραγματευτούν με τους Καθολικούς.
- Το 1436, ο Ιωάννης Ροκυκάνα έγινε Αρχιεπίσκοπος της Πράγας, μετά από έγκριση της εκλογής του από τη δίαιτα της Βοημίας, και ο Σιγισμούνδος έγινε επίσημα βασιλιάς.
- Βάσει των Τεσσάρων Άρθρων που συζητήθηκαν στη Βασιλεία το 1433, το Συμβούλιο της Βασιλείας έφθασε σε έναν συμβιβασμό μεταξύ των Καθολικών και των Ουτρακιστών γνωστών ως *Compactata* του 1437. Επέτρεπε την μετάληψη και με τους δύο τρόπους στη Βοημία και για τους Ουτρακιστές και αλλού, απαίτησε την τιμωρία των θανάσιμων αμαρτημάτων, χορήγησε στους ιερείς την ελευθερία να κηρύττουν τις θέσεις τους, και απαίτησε οι ιερείς να τιμούν τον όρκο της ένδειας. Οι Καθολικοί και οι Ουτρακίστες επρόκειτο να ζήσουν μαζί στη Βοημία χωρίς το φόβο της δίωξης.
- Μερικοί θεωρούν ότι ήταν πρωτίστως μία προοδευτική κίνηση που προετοίμασε το έδαφος για τον Προτεσταντική Μεταρρύθμιση.
- Πολλοί επικεντρώνονται στην εθνική πτυχή των Πολέμων των Χουσιτών, θεωρώντας τους ως μια περίοδο κατά την οποία οι Τσέχοι προώθησαν την πολιτική τους και τους πολιτιστικούς στόχους τους, συμπεριλαμβάνοντας τη χρήση των τσέχικων ως επίσημης γλώσσας της χώρας σε αντιδιαστολή με τα γερμανικά.
- Επιπλέον, άλλοι ιστορικοί, κυρίως της μαρξιστικής σχολής, εστιάζουν στην τριαδική πάλη των τάξεων. Το πρόβλημα με τη μαρξιστική ερμηνεία είναι ότι καμία τάξη δεν αντιπροσώπευε σταθερά ένα κοινωνικό και θρησκευτικό πρόγραμμα.
- Τελικά, οι μετριοπαθείς υπερίσχυσαν, και οι ριζοσπάστες Χουσίτες όλων των τάσεων ηττήθηκαν.

Ο Χουσίτης Βασιλέας.

- Ο Γιούρι Ποντεμπράντ (1458-1471) , γνωστός ως «Χουσίτης Βασιλέας», παρόλο που ήταν μετριοπαθής Ουτρακιστής, αντιμετώπισε δυσκολίες με τους πάπες Πίο Β΄ και Παύλο Β΄, οι οποίοι επεδίωκαν την ακύρωση της *Compactata* και τη δίωξη των Ουτρακιστών. Ο Γιούρι Ποντεμπράντ αρνήθηκε να συμπράξει, με αποτέλεσμα ο Παύλος Β΄ να τον αφορίσει και να τον καθαιρέσει, το 1466. Μερικοί Καθολικοί ευγενείς, με την συνδρομή του Ούγγρου βασιλιά Μαθθία Κορβίνου, προσπάθησαν να καθαιρέσουν τον Γιούρι Ποντεμπράντ, αλλά οι προσπάθειές τους απέτυχαν.
- Από το 1462, τότε που ο Πίος Β΄ αποκήρυξε την *Compactata*, μέχρι το 1464, ο Γιούρι Ποντεμπράντ προσπάθησε να παγιώσει τη θέση του ενάντια στον παπά με την προώθηση μιας πανευρωπαϊκής ένωσης των χριστιανικών κρατών με στόχο την επίλυση διαφωνιών, ώστε να αποτρέπεται ο μεταξύ τους πόλεμος, και να αντιμετωπίσει την τουρκική απειλή, εάν είναι απαραίτητο, μέσω του πολέμου. Ο Γάλλος βασιλιάς επρόκειτο να συγκαλέσει την ένωση, η οποία θα αποφάσιζε με βάση την πλειοψηφία, παρέχοντας από μια ψήφο στους βασιλείς της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Ισπανίας. Οι αποφάσεις επρόκειτο να είναι δεσμευτικές για όλα τα μέλη. Οι απεσταλμένοι του Γιούρι προσπάθησαν ανεπιτυχώς να πείσουν τους ηγέτες της Ευρώπης να δεχτούν την πρόταση. Αν και η πρόταση για μια χριστιανική ένωση προκάλεσε ενδιαφέρον, κανένας ηγεμόνας δεν προσυπέγραψε το σχέδιο.
- Προτού να πεθάνει ο Γιούρι Ποντεμπράντ, απέκλεισε τους γιους του από το θρόνο της Βοημίας, συνειδητοποιώντας ότι ο Ουτρακισμός της οικογένειάς του είχε αρνητική επιρροή στην πολιτική, και ενθάρρυνε τη δίαιτα της Βοημίας να στραφεί στη δυναστεία των Γιαγκιέλων της Πολωνίας.

Η Τσεχική Αναγέννηση (1781-1848).

- Η εθνική αφύπνιση ή η τσεχική αναγέννηση ξεκίνησε κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ιωσήφ Β΄ και συνεχίστηκε μέχρι τις επαναστάσεις 1848.
- Οι μεταρρυθμίσεις της Μαρίας Θηρεσίας και οι μεταρρυθμίσεις του Ιωσήφ ενθάρρυναν ένα ήδη υπάρχον ενδιαφέρον των αστών για την τσεχική γλώσσα και ιστορία.
- Ένα μεγάλο μέρος του ενδιαφέροντος για την ιστορία και τον πολιτισμό της Βοημίας, προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, προήλθε από την αριστοκρατία. Ο *Landespatritismus* (εθνικός πατριωτισμός) της αριστοκρατίας δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο της περιέργειας. Η αριστοκρατία αναζήτησε νομικά πατήματα για την ανάκτηση των χαμένων πολιτικών δικαιωμάτων της Τσεχίας. Με την άνοδο μιας μορφωμένης μεσαίας τσεχικής τάξης, ο *Landespatritismus* άνοιξε τον δρόμο στον εθνικισμό.
- Στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, ο τσεχικός εθνικισμός ήταν κατά ένα μεγάλο μέρος πολιτιστικός. Νέα ιδρύματα, όπως θέατρα και μουσεία, τα οποία έτυχαν ευρείας λαϊκής υποστήριξης, συνετέλεσαν στην ανακάλυψη του τσεχικού παρελθόντος και στον σχεδιασμό του πολιτικού, πολιτιστικού, κοινωνικού και οικονομικού μέλλοντος.
- Ο πολιτικός εθνικισμός ήρθε αργά, κατά την *Vormärz* (προ-Μαρτίου) Περίοδο –ο χρόνος πριν από τις επαναστάσεις του 1848– η οποία ξεκίνησε το 1835 με τη βασιλεία του Φερδινάνδου Α΄.
- Η πρώτη αληθινά πολιτικά προσανατολισμένη οργάνωση ήταν μια μυστική ομάδα που εμφανίστηκε το 1844, γνωστή ως Άρση.
- Η διαχείριση των υποθέσεων κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Φερδινάνδου Α΄ ήταν υπόθεση έξι ατόμων, συμπεριλαμβανομένου του Τσέχου ευγενούς κόμη Franz Anton Kolowrat-Liebsteinsky. Ο Kolowrat, για να περιορίσει τη διάδοση των πολιτικών απόψεων περί εθνικισμού και φιλελευθερισμού στηρίχθηκε στα διατάγματα του Karlsbad.
- Τα διατάγματα του Karlsbad εξουσιοδοτούσαν τα κράτη της Γερμανικής Συνομοσπονδίας να ελέγχουν τα πανεπιστήμια, να απαγορεύσουν τις φοιτητικές οργανώσεις, να επιτρέψουν την αυστηρή λογοκρισία, και να διατηρήσουν μια μαύρη λίστα αναξιόπιστων ατόμων.

ΟΙ ΣΛΟΒΑΚΟΙ

Η Μεταρρύθμιση και η Αντιμεταρρύθμιση

- Η Προτεσταντική Μεταρρύθμιση του 16^{ου} αιώνα έφθασε στη Σλοβακία μέσω των γερμανικών πόλεων της και γρήγορα διαδόθηκε στον σλοβακικό πληθυσμό. Ξεκινώντας ως αστικό φαινόμενο που το ασπάσθηκε η αριστοκρατία, ήδη στα μέσα του αιώνα ο Λουθηρανισμός είχε προσελκύσει τους Σλοβάκους αγρότες.
- Καθώς η Μεταρρύθμιση απλωνόταν στη χώρα, ο Λουθηρανισμός προσέλκυσε πολλούς Σλοβάκους, ενώ οι Μαγυάροι στράφηκαν στη Μεταρρυθμισμένη Εκκλησία.
- Η αντίδραση αυτή, η οποία στόχευσε να ανακόψει την πορεία της Μεταρρύθμισης και να αντιστρέψει τα κέρδη των Προτεσταντών, ξεκίνησε με νωθρότητα και προχώρησε πιο αργά στην Ουγγαρία απ' ό,τι στις δυτικές περιοχές υπό τον έλεγχο των Αψβούργων. Οι απόπειρες για «επανακαθολικισμό» ξεκίνησαν ήδη από το 1604, αλλά η με ζήλο προσπάθεια να εξαναγκαστεί ο πληθυσμός να επιστρέψει στην εκκλησία που ελεγχόταν από την παποσύνη δεν εγκαινιάσθηκε παρά μετά το 1616.
- Η Μεταρρύθμιση και η Αντιμεταρρύθμιση άσκησαν μόνιμη πολιτιστική επίδραση πέρα από το ότι έκαναν τους Σλοβάκους έναν θρησκευτικά ποικιλόμορφο λαό. Οι Σλοβάκοι προτεστάντες υιοθέτησαν τη Βίβλο Kralická (Βίβλος του Κράλιτσε), που δημοσιεύθηκε στην τσεχική (1579 - 1593), και συνεπώς η τελευταία απέβη η λειτουργική γλώσσα τους.
- Στη συνέχεια, η τσεχική έγινε η γλώσσα της αλληλογραφίας για τη μορφωμένη προτεσταντική διανόηση που επέζησε της Αντιμεταρρύθμισης. Οι προσπάθειες να κατασταλεί ο Προτεσταντισμός οδήγησαν επίσης στην ίδρυση δύο πανεπιστημίων: της Τρνάβα (1635) και του Κόσιτσε (1657). Τα δύο αυτά ιδρύματα ελέγχονταν αμφότερα από τους Ιησουίτες και στόχευαν στη δημιουργία ενός μορφωμένου καθολικού κλήρου.
- Η Μεταρρύθμιση και η Αντιμεταρρύθμιση, επομένως, προκάλεσαν την ανάδειξη μίας σλοβακικής διανόησης στην οποία κυριαρχούσαν προτεστάντες και καθολικοί κληρικοί. Η διανόηση αυτή ηγήθηκε της εθνικής αφύπνισης των Σλοβάκων, μίας προσπάθειας που ξεκίνησε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα για να δημιουργήσει ένα συναίσθημα εθνικής ιδιαιτερότητας μεταξύ των Σλοβάκων υπηκόων της Ουγγαρίας.

Η εθνική αφύπνιση των Σλοβάκων

- Κατά τη διάρκεια των πρώτων εννέα αιώνων υπό τον έλεγχο των Μαγάρων, οι Σλοβάκοι κάτοικοι συνήθως αυτοπροσδιορίζονταν ως «Σλάβοι» ή «Σλάβοι της Ουγγαρίας».
- Παρά ταύτα, ανέπτυξαν πράγματι έναν λαϊκό πολιτισμό που χαρακτηριζόταν από περιφερειακές παραλλαγές και μιλούσαν διαλέκτους μίας κοινής γλώσσας. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, αυτή η κοινή γλώσσα έγινε η βάση για τη γένεση μίας σλοβακικής εθνικής αφύπνισης, τουλάχιστον μεταξύ των μορφωμένων στρωμάτων του πληθυσμού.
- Θρησκευτικά ήταν τα κίνητρα που υποκίνησαν την εθνικιστική αφύπνιση στα τέλη της δεκαετίας του 1780. Ο Άντον Μπερνολάκ, ένας Ιησουίτης ιερέας που είχε στενούς δεσμούς με την Τρνάβα, το εκκλησιαστικό κέντρο του ρωμαιοκαθολικισμού στην Άνω Ουγγαρία, στόχευε να διαδώσει τον καθολικισμό με την ανάπτυξη μίας ενιαίας γλώσσας για να προωθηθεί η θρησκευτική παιδεία των μαζών. Αυτή η μορφή λογοτεχνικής γλώσσας έλαβε το όνομά της από αυτόν και έγινε γνωστή ως «μπερνολακόβτσινα». Αν και η αποδοχή της «μπερνολακόβτσινα» περιοριζόταν στον καθολικό κλήρο και σε μία διανοητική ελίτ, ο Μπερνολάκ άνοιξε τον δρόμο για την ανάδυση μίας σλοβακικής εθνικής συνείδησης.

Η εθνική αφύπνιση των Σλοβάκων

- Παρά τις πρώιμες προσπάθειες των καθολικών, η αφύπνιση των Σλοβάκων, που έλαβε αυξανόμενες διαστάσεις τον 19^ο αιώνα, είχε ως κινητήρια δύναμη πρωτίστως τους Σλοβάκους λουθηρανούς.
- Στις αρχές του 19^{ου} αι., η ουγγρική κυβέρνηση ανέπτυξε την πολιτική του «εξουγγρισμού».
- Η αντίθεση του Λιούντοβιτ Στουρ στον εξουγγρισμό της Λουθηρανικής Εκκλησίας τον έπεισε ότι οι Σλοβάκοι χρειάζονταν μία ενοποιημένη γλώσσα για να εξασφαλίσουν την πολιτιστική επιβίωσή τους. Το 1843, αυτός και μία ομάδα κληρικών συμφώνησαν να δημιουργήσουν μία σλοβακική λογοτεχνική γλώσσα βασισμένη στη διάλεκτο της κεντρικής Σλοβακίας. Παρά ταύτα, στα τέλη της δεκαετίας του 1840, τα ταραχώδη γεγονότα στην Ουγγαρία έκαναν τη σλοβακική αφύπνιση να εξελιχθεί από γλωσσικό σε πολιτικό κίνημα.
- Αντιδρώντας στον αυξημένο εθνικιστικό ζήλο που επικρατούσε στην Ουγγαρία, περίπου τριάντα Σλοβάκοι συναντήθηκαν στο Λιπτόβσκι Σβέτι Μίκουλας, στις 11 Μαΐου 1848, και συνέταξαν τα Αιτήματα του Σλοβακικού Έθνους. Η αίτηση, που περιείχε 14 συγκεκριμένα σημεία, ουσιαστικά ζητούσε να επιτραπεί στην Άνω Ουγγαρία το έχει το δικό της νομοθετικό σώμα (Δίαιτα), τη δική της γλώσσα και το δικό της εκπαιδευτικό σύστημα. Αυτή ήταν η πρώτη προσπάθεια να αναγνωρισθεί η περιοχή που κατοικείται κυρίως από Σλοβάκους ως χωριστή πολιτική οντότητα.
- Η ουγγρική Δίαιτα απέρριψε την αίτηση και εξέδωσε εντάλματα για τη σύλληψη των Στουρ, Χουρμπάν και Χότζα. Τον Σεπτέμβριο του 1848, οι τρεις αυτοί άνδρες οργάνωσαν το Σλοβακικό Εθνικό Συμβούλιο. Αυτή η πολιτική οργάνωση απέκτησε στρατιωτική λειτουργία στις 19 Σεπτεμβρίου, όταν κήρυξε την ανεξαρτησία της Σλοβακίας από την υπόλοιπη Ουγγαρία και οργάνωσε μία εκστρατεία περίπου 600 εθελοντών. Σχεδίαζαν να εμπλακούν με τις ουγγρικές δυνάμεις και ταυτόχρονα να υποκινήσουν μία λαϊκή εξέγερση. Ο γενικός ξεσηκωμός των Σλοβάκων δεν έγινε πραγματικότητα.
- Για τον εκφοβισμό του λαού, στήθηκαν αγχόνες στα δυτικά χωριά κατά μήκος του ποταμού Váh. Σύμφωνα με δημοσιευμένες εκθέσεις, 168 άτομα εκτελέστηκαν σε αυτές τις «αγχόνες του Κόσουθ».

Η εθνική αφύπνιση των Σλοβάκων

- Στην προσπάθειά τους να επιτύχουν την αναγνώριση της Ανω Ουγγαρίας, οι Σλοβάκοι εθνικιστές στράφηκαν απευθείας στον αυτοκράτορα Franz Josef. Τον Μάρτιο του 1849, μία αντιπροσωπεία του παρέδωσε μία αίτηση με την οποία ζητούσαν να προαχθεί η Σλοβακία σε χωριστό έδαφος του Στέμματος μέσα στην αυτοκρατορία των Αψβούργων.
- Μερικές εβδομάδες αργότερα, η Ουγγαρία κήρυξε επισήμως την ανεξαρτησία της από την αυτοκρατορία· η κυβέρνηση της Βιέννης εξαπέλυσε μία μαζική αντεπίθεση και, τον Αύγουστο του 1849, νίκησε τους Ούγγρους.
- Μετά την καταστολή της ουγγρικής εξέγερση, ο Franz Josef ακύρωσε το σύνταγμα της Ουγγαρίας και επέβαλε τον στρατιωτικό νόμο. Σε αυτήν την αναδομημένη Ουγγαρία, η Σλοβακία διαιρέθηκε σε δύο διοικητικές περιφέρειες και τέθηκε υπό γραφειοκρατική διακυβέρνηση.
- Στις σλοβακικές κομητείες η σλοβακική γλώσσα θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην επίσημη τοπική διοίκηση και τα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Από την πλευρά των Σλοβάκων εθνικιστών, αυτά τα κέρδη ήταν ελάχιστα. Αντιμετωπίζοντας την υποψία και τον ανταγωνισμό από την κυβέρνηση της Βιέννης, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1850, το σλοβακικό εθνικιστικό κίνημα εξασθένησε· ο απογοητευμένος ηγέτης του, ο Λιούντοβιτ Στουρ, πέθανε το 1856.

Η εθνική αφύπνιση των Σλοβάκων

- Μία σλοβακική συνέλευση πραγματοποιήθηκε, στις 6-7 Ιουνίου 1861, στο Τουρκιάνσκι Σβέτι Μαρτίν και προσείλκυσε προτεστάντες και καθολικούς κληρικούς, καθώς, επίσης, και μέλη των επαγγελματικών τάξεων της Σλοβακίας. Ένα πλήθος περισσότερων από 5.000 ατόμων συγκεντρώθηκε και συνέταξε το «Υπόμνημα του Σλοβακικού Έθνους.»
- Το έγγραφο περιέγραφε ένα μετριοπαθές πολιτικό πρόγραμμα για το μέλλον της Σλοβακίας στην αυτοκρατορία των Αψβούργων.
- Το υπόμνημα δήλωνε ότι η Σλοβακία πρέπει να παραμείνει αναπόσπαστο τμήμα της Ουγγαρίας και έκανε έκκληση για αυτονομία, αλλά χωρίς χωριστή Δίαιτα. Ζητούσε αναλογική αντιπροσώπευση για τους Σλοβάκους και τις άλλες εθνικότητες στην ουγγρική Δίαιτα. Επεδίωκε την εκτεταμένη χρήση της σλοβακικής γλώσσας στην τοπική αυτοδιοίκηση και το εκπαιδευτικό σύστημα της περιοχής. Επιπλέον, ζήτησε τη δημιουργία μίας Σλοβακικής Νομικής Ακαδημίας στη Σλοβακία και τη χρηματοδότηση μίας έδρας Σλοβακικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο της Βουδαπέστης. Τέλος, προσπάθησε να λάβει την άδεια για ίδρυση σλοβακικών λογοτεχνικών και πολιτιστικών συνδέσμων στην Άνω Ουγγαρία.
- Η ουγγρική Δίαιτα απέρριψε το «Υπόμνημα» και, ως αποτέλεσμα, τον Δεκέμβριο του 1861, μία σλοβακική αντιπροσωπεία απευθύνθηκε απευθείας στον αυτοκράτορα Franz Josef.
- Ο Franz Josef αρνήθηκε να αναγνωρίσει τη Σλοβακία ως χωριστή πολιτική οντότητα και δεν αναδιοργάνωσε την ουγγρική Δίαιτα για να δώσει στους Σλοβάκους αναλογική αντιπροσώπευση, αλλά διόρισε αρκετούς Σλοβάκους σε διοικητικές θέσεις στην Ουγγαρία. Ενέκρινε, επίσης, την ίδρυση γυμνασίων (σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης).
- Επιπλέον, το καλοκαίρι του 1863, οι Σλοβάκοι έλαβαν την αυτοκρατορική άδεια και μία δωρεά 1.000 φλορινιών από τον αυτοκράτορα για να ιδρύσουν τη «Μάτικα σλοβένσκα», μία πολιτιστική και λογοτεχνική εταιρεία. Ευρισκόμενη στο Τουρκιάνσκι Σβέτι Μαρτίν.
- Η Μάτικα έγινε όχι μόνο το λογοτεχνικό κέντρο, αλλά η έδρα της πολιτικής εκπαίδευσης στη βόρεια Ουγγαρία.

Η εθνική αφύπνιση των Σλοβάκων

- Έως το 1865, η αποδυναμωμένη πολιτική θέση του αυτοκράτορα Franz Josef θα τον αναγκάσει να χαλαρώσει τον έλεγχό του και να κάνει παραχωρήσεις στην Ουγγαρία. Οι κινήσεις για την επαναφορά του συντάγματος της Ουγγαρίας έθεσαν σε κίνδυνο τα κέρδη των Σλοβάκων.
- Σλοβάκοι αξιωματούχοι, που είχαν διορισθεί από τον αυτοκράτορα, απομακρύνθηκαν· το 1865, κανένας Σλοβάκος υποψήφιος δεν κέρδισε έδρα στην αποκατεστημένη ουγγρική Δίαιτα. Η κυριότερη οπισθοδρόμηση συνέβη στον Συμβιβασμό του 1867. Γνωστή επίσης και ως *Ausgleich*, η συμφωνία αυτή δημιούργησε τη Δυναδική Μοναρχία της Αυστροουγγαρίας και παραχώρησε στην Ουγγαρία τον έλεγχο των εσωτερικών υποθέσεων της. Στην πρόσφατα οργανωμένη Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία η Σλοβακία βρισκόταν υπό τη διακυβέρνηση των Ούγγρων στη Βουδαπέστη, χωρίς δικαίωμα προσφυγής στην κυβέρνηση της Βιέννης και τον αυτοκράτορα.
- Μετά τον Συμβιβασμό του 1867, η Ουγγαρία επανέλαβε το πρόγραμμα εξουγγρισμού. Στην πραγματικότητα ένα φιλελεύθερο μέτρο, ο Νόμος περί Εθνικότητας του 1868 εξασφάλιζε τα γλωσσικά δικαιώματα των εθνοτήτων που υπάγονταν στην Ουγγαρία με το να επιτρέπει τη χρήση των τοπικών γλωσσών στα σχολεία, τις εκκλησίες και την τοπική αυτοδιοίκηση.
- Συγχρόνως, ο νόμος επιβεβαίωσε την ουγγρική ως την επίσημη γλώσσα του βασιλείου.
- Στις αρχές της δεκαετίας του 1870, ωστόσο, μία ανανεωμένη εκστρατεία αφομοίωσης έβαλε κατά μέρος τις εγγυήσεις του νόμου για τις μειονοτικές γλώσσες. Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στη σλοβακική γλώσσα έπαψε, το 1874, με το κλείσιμο των τριών γυμνασίων της περιοχής.
- Το 1875, κατηγορώντας τη «Μάτικα σλοβένσκα» για έλλειψη νομιμοφροσύνης και προαγωγή του Πανσλαβισμού, η κυβέρνηση την έκλεισε και δήμευσε τα περιουσιακά στοιχεία της. Τα σλοβακικά σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης παρήκμασαν, ειδικά μετά το 1891 όταν η ουγγρική έγινε η υποχρεωτική γλώσσα σε όλα τα δημοτικά σχολεία..